

Effective Drivers for Changing Social Values Aimed at Desired Government in Today's Iran

Maryam Irankhah

Ph. D. Student of Social Problems of Iran, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran/ Maryam.irankhah@khu.ac.ir

Seyed Hosein Nabavi

(corresponding author)

Assistant Professor, Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran/ Nabavi@khu.ac.ir.

Ebrahim Hajiani

Associate Professor in Sociology, Ministry of Science, Research and Technology, Tehran, Iran/ Ebrahimhajian42@gmail.com

Abstract

The main issue of the present article is the changes in the field of social values (from the people's point of view) aimed at the desired government, which has been addressed with two main goals; 1. Finding these values in today's Iranian society; and 2. Identifying and prioritizing the driving forces affecting their change in the next decade. In terms of methodology, it is a forward-looking and applied research, based on the critical realism paradigm. From qualitative content analysis methods, ecology and S.T.E.E.P.V model, interaction analysis; library study techniques, open coding, expert panel, Likert scale questionnaire, interaction matrix and MicMac software; and purposive sampling, snowball, and available experts are used. The findings in response to the first question indicate that democracy, meritocracy, optimal performance, transparency, legality, accountability, rational legitimacy of government, all-round development and problem solving, prosperity, security, existence of civil institutions, flow free information and the possibility of participation and making demands, reducing corruption, justice and freedom in various fields, independence, and international dignity, existing social values (from the people's point of view) are aimed at the desired government. In response to the second question, the findings show that the three drivers of the emergence of the elite class after the war and the revelation of the symbols and signs of wealth and its confrontation with the values of the 1979 revolution, the absence of a suitable space for express-

Social Problems of Iran

Journal, Vol. 15, No. 3, Autumn 2024, 49-90

Received: 6/2/2024

Accepted: 24/2/2024

ing the people's wishes and the lack of fulfillment their demands in the laws, structure and context of government, as well as reading and radical and fundamentalist interpretation of religion by the government are the most influential drivers on the change of social values (from the people's point of view) aimed at the desired government. In addition, the 7 drivers such as "lack of desirable governance components", "existence of discrimination, inequality and injustice", "concealment, lying, hypocrisy and lack of transparency in the behavior and speech of the officials", "reducing the role of expert elites and increasing the role of non-specialist supporters (government)", "existence of corruption", unfavorable performance and inefficiency of political and administrative structures" and "all kinds of gaps" have the potential to join the category of the key drivers affecting the change of values..

Extended Abstract

1. Introduction

In Iran, the Tobacco Movement, the Constitutional Revolution and later the Islamic Revolution represented a trend in the country's history that until then seemed unprecedented in the context of an authoritarian and ruling regime: changing the role of the people and their demands on the government. Even after the victory of the Islamic Revolution, the protests of different social classes and groups dealing with different issues reflect a change in values and the people's expectations of the government. Since the values of human societies, including people's values towards the ideal government, are constantly evolving dynamically, especially in a transitional society like Iran, we must have a vision for the future if we want to actively shape it rather than passively accept it. This study, which combines a sociological and a future-oriented perspective, attempts to answer two main questions: 1- What are the social values (from the people's point of view) regarding the ideal government in Iranian society today? And 2- What factors will influence the changes in social values (from the people's point of view) in relation to the ideal government in Iran in the 1410s?

2. Method

This research is an interdisciplinary study that is a mixture of sociology and futurology. Its objective is descriptive and applied, its time frame is cross-sectional, and its future-oriented approach is exploratory. The paradigm of this study is critical realism. The answer to the first question was obtained using qualitative content analysis, library research and a two-stage coding technique - initial and focused. The answer to the second question was sought with a future-oriented approach using cross-impact analysis. The identification of the factors and variables within the system - or driving forces - was conducted using an environ-

mental scanning method. This process involved library research and two stages of open coding, which together identified 79 driving forces. Key driving forces were determined through a Likert-scale questionnaire, and feedback from an expert panel narrowed this down to 17 essential driving forces. The identification and analysis of the relationships among these driving forces were analyzed using a cross-impact matrix, which comprised a 17x17 matrix of the selected driving forces, incorporating insights from the expert panel. The results of this analysis were processed using MicMac software.

3. Findings

The findings related to the first question indicate that, in contemporary Iranian society, the social values (from the people's point of view) associated with an ideal government encompass the following elements: institutionalized democracy; justice and reducing gaps in various areas like gender, economic, judicial, legal, ethnic, political, social; freedom in various domains such as expression, after expression, use of media, religious beliefs, and thoughts; comprehensive development and increasing well-being; economic welfare, wealth creation, and reducing dependence on oil revenues; security - economic, personal, territorial, moral; active presence of civil institutions - right to form associations, parties, and various professional, political, and social groups; free flow of information and access to independent media and new communication and economic technologies; honesty and transparency in government actions; reducing corruption; efficient and effective governance structures; accountability and responsibility of officials; solving fundamental issues and crises, and reducing social harms; legitimacy based on rational and democratic norms; meritocracy and the rotation of elites; sustainable and positive relations with the global community; international credibility and prestige; peace and ethical living; providing the infrastructure for participation, criticism, demand-making, and legal and practical oversight; independence and non-dependence; rule of law and governance. The findings regarding the second question were obtained through several stages. After identifying and refining the driving forces, a total of 79 were categorized into 11 groups based on the S.T.E.E.P.V model - social, political, economic, cognitive, environmental, cultural, international, demographic, scientific, religious, and foreign policy. In the subsequent stage, 17 key driving forces were identified from the Likert-scale questionnaire, comprising one religious-political factor 5.8%, one social factor 5.8%, two cultural factors 11.7%, two economic factors 11.7%, and 11 political factors 64.7%, all directly related to the issue at hand. Among these driving forces, 8 were classified as trends, 7 as challenges, and 2 as crises. The findings from the MicMac analysis revealed that 5 variables emerged as the most influential and critical driving forces within the system:

- “The emergence of an aristocratic class after the war, accompanied by the display of symbols of wealth, in contrast to the values upheld by the 1979 revolution” - cultural-political trend.
- “The absence of a proper space for expressing people’s demands and the failure to realize these demands in laws, structures, and the framework of government” - political trend.
- “The government’s radical and fundamentalist interpretation of religion” - religious-political trend.

4. Conclusion

Based on the findings of this research, contemporary Iranian society has 21 desired values for what it would consider an ideal government. Moreover, three key driving forces highlight critical issues: following the victory of the Islamic Revolution, there has been a lack of adequate mechanisms for grievance redress and the addressing of people’s complaints. The government has demonstrated indifference toward the presence and demands of the people, including their rights and real needs. Civil institutions and professional associations remain weak, political parties are either ineffective or dismissed, and grassroots organizations, along with academic and professional associations, exert minimal influence on social oversight. Additionally, the neglect of small-scale protests has contributed to the disillusionment of youth with politics, driving them to create alternative spaces for self-expression and the realization of their lifestyles. Furthermore, the conditions necessary for participation, the fulfillment of demands, and other such values, are part of the social values (from the people’s perspective) related to the ideal government. The failure to reflect the people’s values, the inability to seize opportunities, and the adherence to a specific discourse -evident in the second and third driving forces- may catalyze a shift in these values. According to the findings, these elements are among the most significant influences. Conversely, it appears that the dominance of a fundamentalist and extremist discourse has eroded the government’s legitimacy, shifting it away from rational-legal legitimacy - a social value that aligns with the people’s conception of an ideal government - toward traditional legitimacy. The combination of these factors has set or will set conditions for generations before they reach adulthood. According to Inglehart and his colleagues, it will influence their values after they reach adulthood

Keywords: Future Research, Change Of Values, Values Aimed At Optimal Governance, Cross Impact Analysis, Key Drivers, Micmac Software.

پیش‌ران‌های مؤثر بر تغییر ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب در ایران امروز

مریم ایرانخواه^۱، سیدحسین نبوی^۲، ابراهیم حاجیانی^۳

چکیده

مسئله این تحقیق آینده‌پژوهانه، شناسایی تغییرات در حوزه ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب (یافتن این ارزش‌ها در جامعه امروز ایران و نیز بازنمود و اولویت‌بندی پیش‌ران‌های مؤثر بر تغییر آن‌ها) در دهه پیش‌روست. برای انجام آن، از روش‌های تحلیل محتوای کیفی، محیط‌شناسی و مدل S.T.E.E.P.V، تحلیل تأثیر متقابل، تکنیک‌های مطالعه کتابخانه‌ای، کدگذاری باز، پانل خبرگان، پرسشنامه، ماتریس تأثیرات متقابل و نرم‌افزار میک‌مک و نمونه‌گیری هدفمند، گلوله‌برفی و متخصصان دردسترس استفاده شده است. در پاسخ به پرسش نخست، دموکراسی، شایسته‌سالاری، عملکرد مطلوب، شفافیت، قانون‌مندی، پاسخ‌گویی، مشروعیت عقلانی حکومت، توسعه همه‌جانبه و حل مسائل، رفاه، امنیت، وجود نهادهای مدنی، جریان آزاد اطلاعات و امکان مشارکت و مطالبه‌گری، کاهش فساد، عدالت و آزادی در حوزه‌های مختلف، استقلال و منزلت بین‌المللی، ارزش‌های اجتماعی موجود (از دیدگاه مردم) معطوف به حکومت مطلوب شناسایی شدند. در پاسخ به پرسش دوم، یافته‌ها نشان داد سه پیش‌ران «ظهور طبقه اشرافی بعد از جنگ و آشکارشدن نمادها و نشانه‌های ثروت و تقابل آن با ارزش‌های انقلاب ۵۷»، «نبود فضای مناسب برای بیان خواسته‌های مردم و عدم تحقق خواست‌ها و مطالبات آن‌ها در قوانین، ساختار و بافتار حکومت» و «قرائت و برداشت رادیکال و بنیادگرایانه از دین توسط حکومت»، کلیدی‌ترین متغیرهای سیستم و تأثیرگذارترین پیش‌ران‌ها بر تغییر ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب هستند. علاوه‌براین، هفت پیش‌ران «نبود مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب»، «وجود تعیض، نابرابری و بی‌عدالتی»، «پنهان‌کاری، دروغ‌گویی، ربا و عدم شفافیت در رفتار و گفتار مسئولین»، «کاهش نقش نخبگان متخصص و افزایش نقش طرفداران غیرمتخصص (حکومت)»، «وجود فساد»، «عملکرد نامطلوب و عدم کارایی ساختارهای سیاسی و اداری» و «انواع شکاف‌ها» از این پتانسیل برخوردارند که به زمره پیش‌ران‌های کلیدی مؤثر بر تغییر ارزش‌ها پیوندند و جهت و شدت ارزش‌های یادشده و در نتیجه آینده پیش‌رو را متفاوت‌تر رقم بزنند.

کلیدواژگان: آینده‌پژوهی، تغییر ارزش‌ها، حکومت مطلوب، تحلیل تأثیر متقابل، پیش‌ران‌ها.

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران/ Maryam.irankhah@khu.ac.ir

۲. استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)/ Nabavi@khu.ac.ir

۳. دانشیار جامعه‌شناسی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، تهران، ایران/ Ebrahimhajian42@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۷/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۵

فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال پانزدهم، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۳، صفحات ۴۹ تا ۹۰

۱. مقدمه و بیان مسئله

در بخش عظیمی از تاریخ بشر «سلطه سیاسی به شکل امپراتوری‌ها، فرمانروایان موروثی و اشرافی وجود داشته است، به طوری که گفته موسکا^۱ که در تمام جوامع دو طبقه فرمانروا و فرمان بر وجود دارد،^۲ بیان واقعیت تاریخی است» (صبوری، ۱۳۸۱: ۲۱۰). در تاریخ ایران نیز حکومت‌گران «از هر منشأ و مبدئی که بوده‌اند و از میان هرگونه قشر ضعیف و رنجیده مردمی یا طبقات متعین و صاحب‌دولت و قدیمی که برخاسته‌اند، به هیچ‌وجه در اصل حکومت بر مدار اراده فردی و استبداد مطلقه اختلافی نداشته‌اند» (شعبانی، ۱۳۸۶: ۱۸۱). شاید پُرپیراه نباشد اگر بگوییم، نهضت مشروطیت به‌عنوان «نقطه عطف تاریخ معاصر ایران» (آبادیان، ۱۳۹۰: ۷) در ادامه نهضت تنباکو شکل گرفت و نکته مهم این جریان امری بود که آغازگر تغییر نگاه به سازمان‌دهی و مقامی بود که تاکنون دست‌خدا بر زمین می‌نمود؛ «تغییر نقش مردم».

بر اساس باورهای ایرانیان کهن، یک از ویژگی‌هایی که زمامدار جامعه از آن برخوردار می‌بود، «فره‌ایزدی و کسب مشروعیت از طریق بخشایش و رحمت و عنایت الهی» (شعبانی، ۱۳۸۶: ۱۷۳) یا همان عنوانی بود که بعدها «ظل‌الله» نامیده شد. از زمان مظفرالدین‌شاه تا به امروز، یکی از مهم‌ترین تغییرات، تغییر در شکل و ماهیت حکومت بوده است؛ نهضت مشروطه، پادشاهی پهلوی اول و دوم و انقلاب اسلامی. از یک نگاه، این نهضت‌ها و انقلاب‌ها را می‌توان پاسخی به خواست و سلیقه مردم نسبت به حکومت معنا کرد.

«در حکومت‌های پیش از انقلاب مشروطه، برای عامه مردم حقوقی قائل نبودند و از واژه «رعیت» برای اشاره به مردم استفاده می‌کردند» (آل‌یاسین، ۱۳۹۹: ۳۵). در زمان بروز نهضت مشروطه، مردم «به این واقعیت اذعان داشتند که باوجود شرایط موجود، راه بر هرگونه احقاق حقی مسدود است. آنان دریافته بودند باید زمامداران را حتی به‌زور وادار به پذیرش حقوق خود کنند» (آبادیان، ۱۳۹۰: ۸). همین امر در دوران پادشاهی پهلوی دوم و شکل‌گیری انقلاب اسلامی نیز به چشم می‌خورد. یکی از عوامل گسترش مخالفت‌ها با این نظام، «افزایش رشدیابنده و مستمر ناراحتی و نارضایتی در میان اکثر بخش‌های مردم ایران به دلیل افزایش ظلم و استبداد در سال‌های دهه ۱۹۷۰» بود (کدی، ۱۳۷۷: ۳۴۱).

1. Mosca

۲. مارکس و انگلس نیز «تاریخ تمام جوامع تاکنون موجود» را «تاریخ مبارزات طبقاتی» و به‌عبارت‌دیگر، ستیز دائم میان «ستمگر و ستم‌دیده» می‌دانستند (مارکس و انگلس، ۱۳۸۶: ۲۷۶).

3. Keddie

همچنین «از دیدگاه فرهنگی شاید یکی از عللی که مردم ایران را به قیام و انقلاب برای براندازی نظام شاهنشاهی سوق داد، آن بود که رژیم شاه روشی در پیش گرفته بود که با ارزش‌های موردقبول مردم از جمله ارزش‌های دینی و مذهبی در تعارض بود» (طالبان و دیگران، ۱۳۸۹: ۲۴).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز، طی دهه‌ها و سال‌های اخیر اعتراضاتی در اصناف و از سوی طبقات مختلف و با موضوعاتی مختلف در جامعه روی داد؛ که در گذر زمان فاصله‌های زمانی میان آن‌ها (که حدود ۱۰ سال بود) کاهش و در مقابل، دامنه گسترده‌تری آن‌ها افزایش داشته است. اعتراضات حول محورهای گوناگونی همچون مسائل مربوط به حوزه زنان، معلمان، کارگران، گرانی، تورم و مصائب ناشی از تحریم‌ها، از نشریه‌ها و فضای مجازی تا خیابان‌ها گسترده شده است. اما طی چند سال اخیر با انباشت و حل نشدن این مسائل، این بار ساختار کلی نظام حاکم هدف اعتراضات و شعارها قرار گرفته است.

علاوه بر این موارد، حکومت‌ها با مسئله‌ای به نام «مشروعیت سیاسی» مواجه‌اند که در ارتباط با حکومت‌شوندگان تعریف می‌شود. در جامعه‌شناسی، «مشروعیت سیاسی عبارت است از پذیرش قلبی حکومت، حاکمان و نظام سیاسی از طرف حکومت‌شوندگان» (نقیب‌زاده، ۱۳۸۹: ۱۵۴). این مسئله «بستگی به تصور و باور مردم دارد که آیا یک رهبر، تشکیلات یا دولت مشروع هستند یا نه. تصور و باور مردم نیز ممکن است نسبت به شرایط مکانی و زمانی متفاوت باشد» (رفیع‌پور، ۱۳۷۷: ۴۴۷) و «ملاک نهایی مشروعیت، چه در نوع کاریزماتیک و سنتی آن و چه در نوع منطقی آن، پذیرش و ارزیابی یا گرایش مثبت مردم است و این ملاک‌ها مبتنی بر ارزش‌های مردم در یک زمان و مکان مشخص است» (همان: ۴۵۵).

در نظام جمهوری اسلامی که طبق اصل ۵ قانون اساسی بر پایه ولایت فقیه بنا نهاده شده است، مشروعیت تنها به ذات خداوند برمی‌گردد و در کنار آن، مفهوم مقبولیت عامه یا همان مقبولیت از سوی مردم مطرح شده است و در اینجا می‌توان مقبولیت را با مشروعیت در جامعه‌شناسی هم‌راستا در نظر گرفت. اما پرسش این است که مشروعیت چگونه تحصیل یا تضعیف می‌گردد؟

مشروعیت ظاهراً بعد فرهنگی نیرومندی دارد: «از آنجاکه ارزش‌های اجتماعی قابل تغییرند، اگر یک نظام حاکم در شرایط زمانی a منطبق با ارزش‌های مردم و لذا از نظر آن‌ها مشروع باشد، با تغییر ارزش‌های مردم در زمان b، مشروعیت نظام نیز از نظر مردم بر اساس

ارزش‌های جدید ارزیابی می‌گردد و اگر نظام هنوز هم پایبند ارزش‌های اجتماعی شرایط a باشد، بالطبع مورد علاقه و پذیرش مردم نخواهد بود و آن‌ها ارزیابی مثبتی از آن نخواهند داشت» (رفیع‌پور، ۱۳۷۷: ۴۵۵).

ارزش‌های جوامع همیشه در حال تغییر و حرکت‌اند و با مدرن‌شدن جوامع، ارزش‌ها نیز دچار تغییراتی سریع می‌شوند (لکزائی و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۴). ایران نیز در سه دهه اخیر تحولات جمعیتی چشمگیری را تجربه کرده است (موسوی، ۱۳۹۷: ۱۰-۹). «تغییرات جمعیتی و ساختار جمعیتی همواره بستری برای تحولات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی فراهم می‌کند» (همان: ۲۸)، از جمله تغییرات ارزشی.

از نگاه دیگر «شتاب تغییرات و افزایش تعداد کنشگران جمعی و فردی، از جمله عواملی است که فاصله بین آینده و گذشته را افزایش می‌دهد» (اسدی و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۱) به خصوص در جامعه کنونی ایران که یک جامعه در حال گذار است که نه در وضعیت این یا آن، بلکه در وضعیت هم این و هم آن (سفیری و کلانی، ۱۳۹۵: ۱۰۱) به سر می‌برد. اگر می‌خواهیم به جای پذیرش جبری و منفعلانه آینده خود، آن را فعالانه مهار کنیم، ناگزیریم چشم‌اندازی از آینده داشته باشیم. «گرچه شناخت کامل و دقیق آینده امکان‌پذیر نیست، ولی با پیش‌بینی آینده‌های ممکن می‌توان بر مؤلفه‌های مختلف آن تأثیری مثبت گذاشت» (فخرایی و کیقبادی، ۱۳۹۳: ۱۹).

اکنون با توجه به نقش تعیین‌کننده تغییر ارزش‌ها در مشروعیت سیاسی، پرسش‌های این پژوهش از این قرار است:

- نخست، ارزش‌های اجتماعی (از دیدگاه مردم) معطوف به حکومت مطلوب در جامعه امروز ایران کدام‌اند؟
  - و دوم، کدام پیش‌ران‌ها بر تغییر این ارزش‌ها در دهه ۱۴۱۰ مؤثر خواهند بود؟
- بدین ترتیب اهداف پژوهش نیز که متناسب با پرسش‌ها طراحی می‌گردند، ابتدا یافتن ارزش‌های اجتماعی (از دیدگاه مردم) معطوف به حکومت مطلوب در جامعه امروز ایران است و سپس، شناسایی و اولویت‌بندی پیش‌ران‌های مؤثر بر تغییر این ارزش‌ها در دهه ۱۴۱۰. پرداختن به پرسش‌های یادشده، فارغ از این ادعاست که همه حکومت‌ها به طور الزامی مبتنی بر ارزش‌های اجتماعی شکل گرفته یا می‌گیرند؛ و این پیش‌فرض را در خود دارد که این ارزش‌های اجتماعی معطوف به قدرت از سوی مردم است که تعیین می‌کند حکومت از نظر مردم چه ویژگی‌های باید داشته باشد.

۲. چهارچوب نظری

بیشتر آینده‌پژوهان، آینده‌پژوهی را روشی اکتشافی و تفسیری می‌دانند و معتقدند استفاده از چهارچوب نظری در این‌گونه مطالعات لازم نیست یا غیرممکن است (خان‌محمدی و خرمشاد، ۱۴۰۰: ۹)؛ اما از آنجاکه مفاهیم و نظریه‌ها یکی از منابع استخراج داده‌ها یا همان پیش‌ران‌ها هستند و در تحلیل آن‌ها نیز نقش مؤثری دارند، ابتدا به ارزش‌ها و سپس از این رهگذر به مشروعیت خواهیم پرداخت.

در ادبیات علوم اجتماعی، وفاق کاملی بر سر تعریف مفهوم «ارزش» وجود ندارد. برخی آن را احساسات ریشه‌دار و عمیقی می‌دانند که اعضای جامعه در آن شریک‌اند و اعمال و رفتار جامعه را تعیین می‌کنند (کوئن،^۱ ۱۳۹۵: ۵۸). برخی دیگر آن را به‌عنوان معیارهای فرهنگی‌ای در نظر گرفته‌اند که مردم طبق آن، چیز یا شخصی را خوب یا مطلوب تلقی می‌کنند (عضدانلو، ۱۳۹۵: ۳۳).

اوتویت و باتامور آن را هر موضوعی که مردم به آن نگرش یا نیاز و یا آرزوی آن را داشته باشند، تعریف کرده‌اند (اوتویت و باتامور،^۲ ۱۳۹۲: ۴۷). می‌توان گفت در واقع این ارزش‌ها هستند که جهت‌دهنده زندگی، تفکر و معیار انتخاب‌ها و داوری‌های ما هستند (عیسی‌زادگان، ۱۳۹۱: ۲).

برخی پژوهشگران ارزش‌ها را به انواع مختلفی دسته‌بندی می‌کنند؛ مثلاً آلپورت^۳ و همکارانش شش نوع ارزش را از هم متمایز کرده‌اند: اجتماعی، نظری، اقتصادی، زیبایی‌شناختی، سیاسی و مذهبی (مایو،^۴ ۲۰۱۰: ۴). برخی دیگر هم، ارزش‌ها را اساساً اجتماعی دانسته و آن‌ها را «مدل‌های کلی رفتار احکام جمعی و هنجاری کرداری» می‌دانند که «مورد پذیرش عمومی و خواست جامعه» هستند (اردبیلی، ۱۳۸۰: ۱۸۹). به نظر آن‌ها، «این نوع ارزش، شامل تمامی انواع ارزش‌هایی است که مردم با آن، حیات اجتماعی خود را می‌گذرانند و اعضای یک جامعه در برابر آن به نوعی وفاق رسیده‌اند» (همان). پس، مشخص شد ارزش‌ها، همان احساسات ریشه‌داری هستند که جمعی و اجتماعی‌اند و علاوه بر نگرش، کنش‌های کنشگران را تعیین و هدایت می‌کنند.

1. Kohen

2. Outhwaite & Bottomore

3. Allport

4. Maio

هابرماس در بحث از سه حوزه خصوصی، عمومی و حاکمیت، معتقد است در حوزه عمومی، جامعه «آزادانه، خردمندانه و به‌دوراز هر نوع سلطه به‌گفت‌وگو می‌پردازد و در روابط خود تصمیم‌گیری می‌کند» (راش، ۱۳۹۳: ۲۸). تصمیماتی که در این حوزه اتخاذ می‌شود، تشکیل‌دهندهٔ هنجارها و ارزش‌هایی است که شهروندان از آن‌ها پیروی می‌کنند. تحقیق پیش‌رو نیز با همین عرصه و ارزش‌های آن، البته آن‌هایی که مرتبط با نظام سیاسی و حکومت است، سروکار دارد.

محسنی چهار معنای متفاوت از ارزش بیان کرده که چهار مفهوم مختلف از ارزش را تداعی می‌کند، آنچه از نظر یک فرد یا گروهی از مردم: ۱. مورد علاقه یا تمایل است؛ ۲. مورد توجه و احترام است؛ ۳. هدف است و با رسیدن به آن ارضا می‌شوند و ۴. ارزش اقتصادی دارد (محسنی، ۱۳۸۶: ۲۴۳-۲۴۲). در کنار این چهار معنا، اگر این دسته‌بندی سه‌تایی از ارزش‌ها که یاریشه در نیازهای اولیه دارند، یا اجتماعی و یا سیاسی هستند و یا روان‌شناختی (الماسی، ۱۴۰۲) را مبنایی برای بحث خود قرار دهیم؛ در حوزهٔ ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب، فارغ از دستهٔ سوم که به‌نوعی فردی محسوب می‌شود، با دو گروه مواجه می‌شویم. گروه اول آن‌هایی که با نیازهای اولیهٔ افراد مرتبط‌اند و تا حدودی ذیل معنای چهارم ارزش‌ها که جنبهٔ اقتصادی دارد، جای می‌گیرند و شاید بتوان آن‌ها را در گروه ارزش‌های مبتنی بر نگاه حق‌مدارانه به انسان، یعنی انسان حق دارد از آن‌ها برخوردار باشد، قرار داد و گروه دوم آن‌هایی که جنبهٔ اجتماعی یا سیاسی دارند.

دربارهٔ دیدگاه‌های مرتبط با ارزش‌ها، ماکس وبر گرچه به‌نوعی به نمایندگی از نوکانتی‌ها^۲ از ارزش سخن می‌گوید و تأکید زیادی بر اهمیت آن دارد، اما صراحتاً به تعریف آن اقدام نمی‌ورزد (آوتویت و باتامور، ۱۳۹۲: ۵۶). او معتقد بود «واقعیت انسانی که امر اجتماعی را در برمی‌گیرد، امری فرهنگی است و ارزش‌ها بر آن حاکم‌اند. واقعیت‌ها نتیجهٔ پیروی مردم از ارزش‌ها هستند و تنها در رابطه با آن‌ها اهمیت می‌یابند» (البرو،^۳ ۱۳۸۰: ۸۰-۸۱). وبر نه تنها در انتخاب موضوع، روش و انجام تحقیق و تدریس، پژوهشگران را به بی‌طرفی ارزشی توصیه می‌کند؛ بلکه در تقسیم‌بندی سنخ‌های آرمانی کنش‌ها نیز، به واقعیت‌های ناشی از ارزش توجه دارد. دو نوع از چهار نوع کنش وی، ناشی از ارزش هستند: کنش عقلانی معطوف به هدف و کنش عقلانی معطوف به ارزش.

1. Rush
2. Neo-Kantian
3. Albrow

دیدگاه وی، نه تنها در بحث از ارزش که در بحث مشروعیت نیز پُراهمیت است. و بر در پاسخ به این پرسش که «چه چیزی سبب می‌شود مردم از یک فرمانروا، اطاعت و تبعیت کنند»، انواع مشروعیت را بیان می‌کند. از نظر وی «تمام ساختارهای قدرت برای محفوظ ماندن نشان بر انواعی از ابزار، از جمله ابزار مشروع‌سازی متکی‌اند» (پارکین،^۱ ۱۳۸۴: ۱۰۷) و «دعای مشروعیت نیز بر سه نوع کلی‌اند: سنتی، کاریزمایی و قانونی-عقلانی» (همان: ۱۰۹). او از سه نوع سلطه و سه نوع اطاعت نیز صحبت به میان می‌آورد: سلطه سنتی (اطاعت همدلانه)، سلطه کاریزمایی (اطاعت مبتنی بر الهام) و سلطه قانونی-عقلانی یا بوروکراتیک (اطاعت عقلانی) (همان: ۱۱۳-۱۱۲).

یکی از مهم‌ترین اشکال سلطه سنتی، پدرسالاری و شاخه‌های فرعی آن است، اما پاتریمونیالیسم را رایج‌ترین صورت حاکمیت سنتی می‌داند (همان: ۲۲۶). نوع دیگر سلطه، قانونی - عقلانی است که و بر بوروکراسی را برجسته‌ترین نمونه این نوع حاکمیت می‌داند (فرونده،^۲ ۱۳۸۳: ۲۲۱). جامعه‌شناسان سیاسی با الهام از وبر، بر مشروعیت تمرکز بیشتری پیدا کردند. از نظر برخی از آن‌ها، مشروعیت یعنی «میزانی که هنجارهای اجتماعی و سیاسی در یک جامعه معین پذیرفته می‌شوند؛ به ویژه هنجارهایی که در مورد اعمال قدرت یا تسلط برخی افراد یا گروه‌ها بر دیگران به کار می‌روند» (راش، ۱۳۹۳: ۵۹). رفیع‌پور می‌افزاید: «هسته اصلی مشروعیت یک نظام سیاسی حاکم این است که از سوی مردم پذیرفته و مثبت ارزیابی و موجه و قانونی تلقی شود». او رابطه میان ارزش و مشروعیت را بهتر توضیح می‌دهد: «یک نظام وقتی از نظر مردم مشروع و موجه تلقی می‌شود که منطبق با ارزش‌های اجتماعی حاکم باشد» (رفیع‌پور، ۱۳۷۷: ۴۴۸).

اما هانتینگتون^۳ در این باره معتقد است «میزان مشروعیت اعمال حکومتی بستگی به آن دارد که این اعمال تا چقدر اراده مردم را متجسم می‌سازند» (هانتینگتون، ۱۳۷۰: ۴۶). به باور وی، در درازمدت، مشروعیت نظام سیاسی به گسترده‌تر شدن میزان اشتراک گروه‌های اجتماعی در درون نظام وابسته است. از دیدگاه وی، سطح اشتراک سیاسی، بازتاب‌دهنده رابطه نهاد‌های سیاسی و نیروهای اجتماعی ترکیب‌کننده آن نهادها است. هرچه سطح اشتراک سیاسی بالاتر باشد، میزان نگهداشت نظم سیاسی نیز بالاتر می‌رود.

1. Parkin

2. Freund

3. Huntington

به عقیده وی، ضعیف بودن نهادهای سیاسی باعث می‌شود توانایی لازم برای مهار کردن آرزوهای شخصی و تنگ‌نظرانه وجود نداشته باشد و پایین بودن سطح نهادمندی حکومت، درنهایت منجر به یک حکومت ضعیف و بد خواهد شد. هانتینگتون به مسئله ورود گروه‌های اجتماعی جدید و میزان توانمندی حکومت در جذب موفقیت‌آمیز آن‌ها نیز می‌پردازد.

از نظر او، یک نظام سیاسی برای آن‌که از عهده نوسازی با موفقیت برآید، بایستی چند پیش‌نیاز را به انجام برساند. اول، این‌که سیاستی برای پیشبرد اصلاح اجتماعی و اقتصادی از سوی دولت داشته باشد. «اصلاح در اینجا به معنای دگرگون‌سازی ارزش‌های سنتی و الگوهای رفتاری، گسترش ارتباطات و آموزش، گستردن دامنه وفاداری‌ها از خانواده، دهکده و قبیله به ملت، دنیوی ساختن زندگی عمومی، عقلانی کردن ساختارهای اقتدار، پایه‌گذاری سازمان‌های کارکردی ویژه، جایگزین ساختن معیارهای دستاوردی به جای معیارهای انتسابی و روی آوردن به یک نظام برابانه‌تر توزیع منابع مادی و نمادین است». دوم، این‌که شرایطی فراهم آورد تا نیروهای اجتماعی برآمده از نوسازی را به بهترین شکل جذب نظام کند. پس از مدتی که این گروه‌های اجتماعی نوظهور خواهان مشارکت در نظام سیاسی می‌شوند اگر نظام نتواند فرصت این مشارکت را هم‌زمان با حفظ خود فراهم سازد، این گروه‌ها از نظام بیگانه شده و نتیجه‌ای که به همراه خواهد داشت، درگیری داخلی آشکار یا پنهانی و یا جدایی طلبی است (هانتینگتون، ۱۳۷۰: ۲۰۶-۲۰۵). نوسازی در رابطه با سیاست، دو جنبه دارد؛ ۱. تحرک اجتماعی: رهاکردن رویکردها، ارزش‌ها و چشم‌داشت‌های وابسته به جهان سنتی از سوی مردم و روی آوردن به ارزش‌های ویژه جهان نوین و ۲. توسعه اقتصادی: رشد فعالیت اقتصادی کل جامعه و بازده آن (همان: ۵۵).

اما این‌گلهارت^۱ و همکارانش بیشتر از هانتینگتون بر روی ارزش‌ها تأکید دارند. آن‌ها فرضیه‌ای درباره ارزش‌ها ساخته‌اند که بر مبنای آن «جوامع پیشرفته مدرن، مخصوصاً اعضای جوان این جوامع، رفته‌رفته بیشتر جذب ارزش‌های پسمادی‌گرایانه‌ای مانند آزادی بیان و کیفیت زندگی می‌شوند و توجه کمتری به مسائل سنتی‌تر «نان و آب» رشد اقتصادی، اشتغال کامل و پیشرفت مادی نشان می‌دهند» (آوتویت و باتامور، ۱۳۹۲: ۵۵). آن‌ها بر اساس هرم مازلو،^۲ حرکت از سطوح پایین نیازها به سطوح بالاتر را با دگرگونی از اولویت‌های

1. Inglehart

2. Maslow

مادی‌گرایانه به اولویت‌های فرامادی‌گرایانه هم عرض‌قرار می‌دهند. به این معنا که «انسان پس از مرتفع‌شدن ارزش‌های بقا و دست‌یابی به نیازهای بنیادی، به سطحی می‌رسد که خواهان ابراز بودن خود، برای تأثیرگذاری بر خود، دیگران و محیط است» (اطهری و حسینی داورانی، ۱۳۹۴: ۱۳۶). گستردگی توسعه اقتصادی منجر به این تغییر فرهنگ از بودن به ابراز وجود و تأثیر گذاشتن شده است. در واقع، تمایل صرف به بقا در مقابل ارزشمندی ابراز وجود، رنگ می‌بازد و این می‌تواند پنجره‌ای به سوی رهایی انسان‌ها از هر قدرت و جزم‌اندیشی باشد. به عبارت دیگر، احساس امنیت وجودی‌ای که در سایه امنیت اقتصادی، استقلال عقلانی و اجتماعی محقق می‌شود، نتیجه‌اش افزایش آزادی انتخاب و عدم پذیرش جزمیات برای انسان است.

این‌گله‌ها، همچنین، نظریه دیگری با عنوان مادی/فرامادی دارد که مبتنی بر دو فرضیه مهم است: «۱. فرضیه کمیابی که در آن اولویت‌های فرد با زتاب محیط اجتماعی اقتصادی اش است، به نحوی که شخص بیشترین ارزش ذهنی را به آن چیزهایی می‌دهد که عرضه آن نسبتاً کم است؛ و ۲. فرضیه اجتماعی شدن که در آن ارزش‌های اصلی شخص تا حد زیادی با زتاب اوضاع حاکم بر سال‌های قبل از بلوغ وی است» (این‌گله‌ها، ۱۳۷۳: ۶۱). بدین ترتیب رونق اقتصادی باعث می‌شود با تغییرات جمعیتی و جانشینی گروه‌های سنی جوان‌تر به جای مسن‌ترها، اولویت‌های مادی در ارزش‌های مردم جای خود را به اولویت‌های فرامادی می‌دهند و این یعنی تأکید کمتر بر رشد اقتصادی و اهمیت بیشتر درک عمومی، حفاظت از محیط‌زیست و حفظ کیفیت زندگی. «در نتیجه پس از یک دوره طولانی افزایش امنیت اقتصادی و فیزیکی، انسان می‌تواند تفاوت‌های قابل توجه را بین اولویت‌های ارزشی گروه‌های مسن‌تر و جوان‌تر بیابد. آن‌ها به وسیله تجارب متفاوت در سال‌های تکوینشان شکل گرفته‌اند» (این‌گله‌ها، ۱۳۸۲: ۱۱۷-۱۱۸).

او و همکارانش، همچنین در زمینه تغییرات اجتماعی سه فرآیند اصلی را مهم دانسته‌اند: توسعه اجتماعی-اقتصادی، تغییرات ارزشی و پیشرفت‌های مربوط به نهادهای سیاسی. توسعه اجتماعی-اقتصادی مجموعه به هم پیوسته‌ای از تغییرات از جمله رشد تولید، بهبود سطح بهداشت و امید به زندگی، رفاه مادی بیشتر، ارتباطات گسترده‌تر و پیچیدگی اجتماعی بیشتر است. سپس با توسعه اجتماعی-سیاسی، امید زندگی و امنیت زیستی افزایش می‌یابد. بازارهای در حال گسترش و تحرک اجتماعی، موجب افزایش تعامل انسان‌ها و شبکه‌های هم‌تراز یا غیراقتدارگرایانه می‌شود که روابط مبتنی بر مذاکره و چانه‌زنی را

جایگزین روابط مبتنی بر اقتدار می‌کند و انسان را از قیود خشک سلسله‌مراتبی که خودآیینی بشر را از وی می‌گیرد، رها می‌کند. درنهایت، این اتفاق‌ها باعث تغییر شکل در جهت‌گیری ارزشی افراد می‌شود که باوجود نامیدن‌های گوناگون مانند ظهور ارزش‌های فرهنگ مدنی، مدرنیته فردی، ارزش‌های جامعه مادی، ارزش‌های لیبرال، ارزش‌های رهایی‌بخشی و ارزش‌های بیان نفس، اینگلهارت و همکارانش آن را عزیمت از ارزش‌های بقا به ارزش‌های بیان نفس خوانده‌اند؛ و سومین فرآیند و بارزترین پیشرفت در این زمینه، افزایش چشمگیر اعمال دموکراتیک جوامع است (ولزل، اینگلهارت و کلینگ مان، ۱۳۸۲: ۳-۴).

باوجود این‌ها، نظریه‌پردازان دیگری تأکید را بر روی حکمرانی خوب گذاشته‌اند. پس از پیدایش علم اقتصاد توسعه، می‌توان سیاست‌گذاری در کشورهای درحال توسعه را به سه دوره (دوره دولت بزرگ، دوره دولت حداقل و دوره دولت یا حکمرانی خوب) تقسیم کرد (میدری، ۱۳۸۵: ۲۶۲). نظریه‌پردازان اصلی دوره سوم یعنی دوره دولت یا حکمرانی خوب، اقتصاددانانی همچون نورث، کوز و استگلیتز^۲ بودند. اما در ادامه، برنامه عمران سازمان ملل و تا حدودی صندوق بین‌المللی پول سیاستی به نام همین دوره را به عنوان کلید معمای توسعه مطرح کردند. مؤسسات بین‌المللی مانند بانک جهانی و آژانس‌های سازمان ملل، چک‌لیستی از عواملی که در تجربه‌شان شاخص‌های مفید حکمرانی خوب هستند را استخراج کردند که شامل اصول کلیدی مانند مشارکت، پاسخ‌گویی و انصاف می‌شود (وودز،^۳ ۱۹۹۹: ۴۹). حکمرانی خوب ۸ مشخصه اصلی دارد؛ مشارکتی، اجماع‌گرا، مسئول، شفاف، پاسخ‌گو، مؤثر و کارآمد و عادلانه است و از حاکمیت قانون پیروی می‌کند. در این حکمرانی فساد به حداقل می‌رسد، دیدگاه‌های اقلیت‌ها در نظر گرفته می‌شوند و آسیب‌پذیرترین افراد جامعه نیز در تصمیم‌گیری‌ها مورد توجه قرار می‌گیرند.

درمجموع، این نظریات مشروعیت حکومت در ارتباط با ارزش‌های یک جامعه (آنچه از سوی مردم مثبت تلقی می‌شود) تعریف شده است. هرچه حکومت کمتر ارزش‌ها و اشتراکات گروه‌های مختلف مردم را بازتاب دهد و کمتر گروه‌های جدید را در خود بپذیرد، بستر تغییر ارزش‌های اجتماعی نسبت به حکومت مطلوب را فراهم کرده و آینده سامان سیاسی را دست‌خوش تغییر می‌کند.

1. Welzel, Inglehart & Klingman

2. North, Coase & Stiglitz

3. Woods

از دیگر سو، حرکت از سطوح پایین‌تر به سطوح بالاتر هرم مازلو، تغییر ارزش‌ها از ارزش‌های مادی‌گرایانه مانند رشد اقتصادی، اشتغال کامل و پیشرفت مادی به سمت ارزش‌های پسامادی‌گرایانه‌ای مانند آزادی بیان و کیفیت زندگی را به دنبال دارد. همچنین، این امر که اوضاع اجتماعی-اقتصادی قبل از دوران بلوغ نسل‌ها با کدام سطح از هرم مازلو هم‌عرض باشد، تعیین‌کننده مادی یا فرامادی بودن ارزش‌های آن نسل در بزرگسالی است. درنهایت، به نظر می‌رسد حکمرانی مطلوب با توجه به مشخصه‌هایی که دارد و البته در صورت تحقق آن‌ها، بتواند بیشترین میزان تجسم ارزش‌های مردم در حکومت را به ارمغان بیاورد.

۳. پیشینه تجربی

مقاله «تغییر ارزش‌ها و فراگرد توسعه» (اردبیلی، ۱۳۸۰) تنها بر اساس مباحث نظری نوشته شده و به نوعی بیان‌کننده یک ارتباط دیالکتیک میان توسعه و تغییر ارزش‌هاست. نویسنده بر این باور است در فراگرد توسعه، تغییراتی اتفاق می‌افتد که منجر به تغییر ارزش‌های افراد می‌شود و اگر ارزش‌ها همراه با توسعه تغییر نکنند، می‌توانند مانعی بر سر راه توسعه بشوند. از دید وی، تحقق توسعه در یک جامعه، نیاز به تغییر و بهبودی سطح و ماهیت ارزش‌های افراد دارد. بدین ترتیب، افراد خود خواهان توسعه و تغییر اوضاع می‌شوند. اردبیلی، رسانه‌های همگانی، آموزش و پرورش و برنامه‌های دولتی توسعه را از جمله عوامل تأثیرگذار بر تغییر ارزش‌ها می‌داند و بر تحکیم ارزش‌های موافق با توسعه و تغییر ارزش‌های مخالف با آن تأکید می‌کند. وی همچنین دسته‌بندی‌هایی از ارزش‌های مؤثر در پیشبرد توسعه را بیان می‌کند.

وثوقی و اکبری (۱۳۸۹) در بحث نظری از عوامل مؤثر بر تغییر ارزش‌ها در مطالعه «روندها و عوامل مؤثر بر تغییر ارزش‌ها»، دو دسته از نظریات را بیان می‌کنند: سطح خرد و کلان. نظریه‌های ناسازگاری شناختی، تغییر خودکار ارزش‌ها و یادگیری اجتماعی در سطح خرد قرار داده شده‌اند؛ و جهانی شدن، نظام‌های سیاسی و مدرنیزاسیون به عنوان عوامل کلیدی سطح کلان در نظریات مختلف پیگیری شده‌اند. این مطالعه تطبیقی با استفاده از روش تحلیل ثانویه، داده‌های حاصل از پیمایش ارزش‌های جهانی موج سوم و چهارم اینگلهارت را مورد تحلیل قرار داده و ۳۳ کشور مشترک در این دو موج را از نظر تغییرات ارزشی بررسی کرده است. آن‌ها معتقدند در عین جریان داشتن تغییر ارزش‌های اجتماعی در جوامع مختلف، الگوی عامی برای آن‌ها قابل تشخیص نیست و میزان توسعه اقتصادی و تورم

بر ارزش بقا و خوداظهاری مؤثرند. اما نظریه مدرنیزاسیون درباره تغییر ارزش های سنتی به سکولار-عقلانی در همه جوامع صادق نیست؛ به این دلیل که ارزش های بقا و خوداظهاری خصلتی فردی دارند و تغییر آن ها سریع تر و آسان تر اتفاق می افتد، اما ارزش های سنتی و سکولار-عقلانی خصلتی فرهنگی دارند و برای تغییر نیازمند مکانیسم های دیگری هستند. داورانی (۱۳۹۱) در پایان نامه اش با عنوان «واکاوی دموکراسی خواهی در جنبش های عربی ابتدای قرن با بهره گیری از تئوری تغییر فرهنگی رونالد اینگلهارت»، جنبش های تغییرخواهانه ابتدای دهه ۲۰۱۰ در برخی کشورهای عربی همچون تونس، مصر، لیبی، یمن، بحرین و سوریه را کنشی جمعی به دوران شاخص های یک انقلاب تمام عیار در جهت براندازی دیکتاتوری دانسته است. وی بر مبنای مباحث نظری، می نویسد کنشگران این جنبش ها بدون این که درکی از بنیادهای فکری، اجتماعی و سیاسی دموکراسی داشته باشند، به دلیل مرسوم شدن آن در رسانه های جمعی و همچنین کسب مشروعیت برای کنش خود از این عنوان استفاده کرده اند. طبق نظر اینگلهارت، دموکراسی در نتیجه تغییر ارزش ها از بقا به ابراز وجود اتفاق می افتد و بر همین مبنای دلیل وجود مشخصه هایی همچون پدرسالاری، فقدان نهادهای دموکراتیک، رانت نفتی، سطوح پایین فرهنگ مدنی و دموکراتیک همراه با فزونی سطح تحصیلات (به مثابه استقلال عقلانی و شناختی) و رشد بالای اقتصادی (به مثابه استقلال مالی و افزایش حق انتخاب) تغییرات ارزشی لازم برای نیل به دموکراسی در این جوامع محقق نشده و استقرار دموکراسی به علت فقدان تغییر فرهنگی در حاله ای از ابهام قرار گرفته است. داورانی معتقد است مشکلاتی مانند «خفقان، ریاست جمهوری مادام العمر، فساد حاکم، بیکاری، تورم و عدم توسعه اقتصادی در طول زمان» منجر به مسئله مندی جوانانی شد که تحت تأثیر ارتباطات و تحصیلات، سطح آگاهی بیشتری داشتند و این روند در ابتدا به شورش بی هدف و سپس به هدف سرنگونی دیکتاتور و در مرحله بعد به بازنگری قانون اساسی و برگزاری انتخابات پارلمان انجامید. در نهایت، او معتقد است این جنبش ها، نه گذار به دموکراسی که گذار از اقتدارگرایی است.

پژوهش اردبیلی، علیرغم ارزشمند و الهام بخش بودن، به بحث نظری بسنده کرده است و مشخص نیست چه میزان از استدلال ها با شواهد تجربی حمایت می شوند. پژوهش وثوقی و اکبری گرچه تجربی و از نظر پژوهش های تطبیقی، بسیار ارزشمند و مبتنی بر تحلیل ثانویه داده های ۳۳ کشور است، اما همانند پژوهش نخست تغییر ارزش ها را از چشم انداز آینده پژوهی تجزیه و تحلیل نکرده است.

پژوهش داورانی نیز همانند قبلی، بین‌المللی و مبتنی بر رهیافت اینگلهارت است، اما آینده‌پژوهانه نیست. به‌طورکلی، این پژوهش‌ها گرچه برای تحقیق حاضر کمک مؤثری محسوب می‌شوند؛ اما فقط شباهت‌های کمی به موضوع و روش این تحقیق دارند که با دیدگاه و روشی آینده‌پژوهانه به تغییر ارزش‌های معطوف به حکومت مطلوب (که موضوعی جامعه‌شناختی است) می‌پردازد و این نشان‌دهنده نوآورانه بودن تحقیق پیش‌روست.

۴. روش‌شناسی

این تحقیق، میان‌رشته‌ای، از لحاظ هدف، کاربردی و ترکیبی است از جامعه‌شناسی و آینده‌پژوهی از نوع اکتشافی. پارادایم تحقیق، بر واقع‌گرایی انتقادی منطبق است. این پارادایم بر وجود هستی مستقل از ذهن مبتنی شده و بر این باور است که همین شرایط عینی مستقل از انسان، در تعامل با کنش‌های انسانی، واقعیت‌های اجتماعی را رقم می‌زند (توانا، ۱۳۹۳: ۴۵).

وندل بل^۱ واقع‌گرایی انتقادی را از لحاظ معرفت‌شناسی، برای آینده‌پژوهی مناسب می‌داند، «چون بر پایه خطاپذیری، استوار شده است، صرفاً مدعی وجود معرفت حدسی است و باورهای موجهی را درباره آینده در خود جای داده است» (بل، ۱۳۹۸: ۴۲۶). این تحقیق از جهت روش‌شناختی، ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی را مورد استفاده قرار داده است. در جدول شماره ۱ خلاصه‌ای از مراحل و روش‌های انجام پژوهش، نمونه‌گیری، گردآوری و تحلیل داده‌ها آمده است.

برای پاسخ به پرسش اول (ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب در جامعه امروز ایران از دیدگاه مردم) از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شد. نمونه‌ها با استفاده از روش نمونه‌گیری غیراحتمالی از نوع هدفمند یا قضاوتی از میان مقالات، کتاب‌ها، پست‌ها، تحقیقات و گزارش‌های مرتبط با موضوع، به‌خصوص با تکیه بر دو پیمایش ملی فرهنگ سیاسی ایرانیان در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۹۷ انتخاب شد تا هدف دسترسی به ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب از دیدگاه مردم برآورده شود. برای جمع‌آوری، تقلیل و دسته‌بندی داده‌ها، از کدگذاری باز شامل دو مرحله کدگذاری اولیه (سطح اول) و کدگذاری متمرکز (سطح دوم) استفاده شد.

1. Wendell Bell

جدول شماره ۱: مراحل روش شناختی پژوهش

ردیف	مراحل انجام پژوهش	روش پژوهش	روش نمونه‌گیری، نمونه‌ها، ابزارها و روش‌های گردآوری و تحلیل داده
۱	پاسخ پرسش اول: شناسایی ارزش‌های اجتماعی (از دیدگاه مردم) معطوف به حکومت مطلوب در جامعه کنونی ایران	تحلیل محتوای کیفی	- نمونه‌گیری هدفمند - منابع مرتبط - کدگذاری باز
۲	پاسخ پرسش دوم با انجام مراحل ۱، ۲ و ۳	تحلیل تأثیر متقابل	-
۳	شناسایی پیش‌ران‌ها	- پوشش محیطی - مطالعات کتابخانه‌ای - کدگذاری باز، سطح اول	- نمونه‌گیری هدفمند - منابع مرتبط و نظرات خبرگان
۴	تقلیل پیش‌ران‌ها	- کدگذاری باز، سطح دوم یا متمرکز - پرسشنامه طیف لیکرت	- کدگذاری سطح دوم - پانل خبرگان
۵	شناسایی روابط میان پیش‌ران‌ها و شناخت پیش‌ران‌های کلیدی	ماتریس تأثیرات متقابل ^۱	- پانل خبرگان - نرم‌افزار میک‌مک

هدف دوم پژوهش بر اساس روش تحلیل تأثیر متقابل^۲ تحقق یافت. «تحلیل تأثیر متقابل شامل شناسایی متغیرهای اصلی و سازنده یک رویداد یا یک سیستم می‌شود و اجازه ارزشیابی تعامل میان متغیرها را می‌دهد» (تورس و اولایا،^۳ ۲۰۱۰). بر اساس این روش، ابتدا بایستی نیروهای پیش‌ران^۴ یا همان عوامل و نیروهایی که در حوزه‌های مختلف نقشی تعیین‌کننده دارند و بر تغییر پدیده‌ها و ساختن آینده مؤثر هستند را شناسایی کرد. پس ابتدا محیط‌شناسی انجام شد.

1. Cross-Impact Matrices
2. Cross Impact Analysis
3. Torres & Olaya
4. Driver Forces

«از منظر آینده‌پژوهی، کاوش یا پویش محیطی^۱ به معنای کسب و به‌کارگیری اطلاعاتی در مورد وقایع، روندها و روابط موجود در محیط است» (حاجیان، ۱۳۹۴: ۱۶). محیط نیز «شامل کلیه روندها، شرایط، فضاها، منابع، محدودیت‌ها، فرصت‌ها، تهدیدات، نیروها، میدان‌ها، ساختارها، ترتیبات، نهادها، پیشران‌ها، ظرفیت‌ها، قابلیت‌ها، بازیگران، مکان‌ها، موقعیت‌ها، بازدارنده‌ها، پیش‌برنده‌ها، تسهیل‌کننده‌ها یا توانمندسازها و اصطکاک‌هایی هستند که مرتبط و مؤثر بر متغیر یا سیستم مورد مطالعه هستند» (همان: ۱۳).

به «جریان مستمر رویدادها یا به بیان دیگر جریان مستمر تغییرات» روند می‌گویند (فخرایی و کیقبادی، ۱۳۹۳: ۹۷). به شرایط و وضعیت جدیدی که مسیر آینده جامعه را از بیرون مورد هجوم قرار داده، حفظ تعادل آن را دچار مشکل و مستلزم تلاشی سخت و سرنوشت‌ساز می‌سازد (ذوعلم، ۱۳۸۴) چالش^۲ گفته می‌شود.

بحران^۳ را در یک تعریف کلی «می‌توان وضعیتی دانست که در آن فرایند دگرگونی در نظام به شکلی است که استواری و تعادل نظام به شدت و با نتیجه‌ای نامطمئن به خطر می‌افتد و ضرورت اقدام هرچه سریع‌تر برای اعاده آن یا برقراری نظم مجدد احساس می‌شود» (مستقیم، ۱۳۷۳: ۱۷۷). درواقع، بحران چالشی است که حل نشده باقی مانده و اکنون حل آن هم دشوار شده و هم هزینه‌های زیادی را می‌طلبد.

همچنین، می‌باید انواع و سطوح مختلف محیط‌های تأثیرگذار از یکدیگر تفکیک شوند: اجتماعی، فناوری، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی، فرهنگی-ارزشی (موسوم به S.T.E.E.P.V)^۴ که موارد دیگری همچون رسانه، جمعیت و ... نیز به آن‌ها اضافه شده‌اند. مطهرنیا تعداد آن‌ها را به ۱۰ محیط رسانده است: اجتماعی، فناوری، اقتصادی، زیست‌بوم، سیاسی، ارزشی یا همان فرهنگی، رسانه، ارتش یا همان نیروی انسانی، امنیت و حقوق که موسوم است به «S.T.E.E.P.V.M.A.S.L»^۵ (مطهرنیا، ۱۳۹۹: ۱۱-۱۰). این سطوح نیز خود از لحاظ دوری و نزدیکی و تأثیر مستقیم یا غیرمستقیم بر مسئله مورد بررسی، به محیط‌های بلافصل، نزدیک و دور قابل تفکیک‌اند.

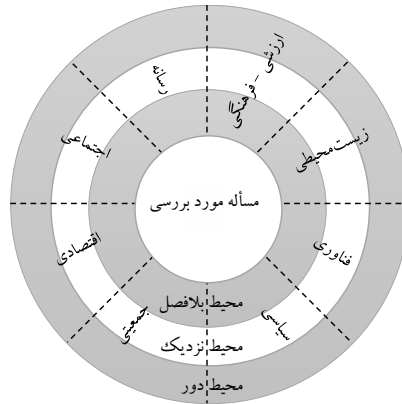
1. Environment Scanning

2. Challenge

3. Crisis

4. Social, Technology, Economic, Environmental, Polyiyical, Value

5. Social, Technology, Economic, Environmental, Polyiyical, Value, Media, Army, Security, Law.

نمودار شماره ۱: دسته‌بندی پیش‌ران‌ها بر اساس محیط و مدل S.T.E.E.P.V به‌اضافه رسانه و جمعیت

پیش‌ران‌های اولیه با استفاده از نمونه‌گیری غیراحتمالی از نوع هدفمند، روش کتابخانه‌ای و مراجعه به منابع گوناگون مانند نظریه‌های مختلف، مقالات، گزارش‌ها و تحقیقات پیشین مرتبط با موضوع، مصاحبه با خبرگان (به معنای هر فردی که درباره موضوع مورد نظر یک بلوغ فکری و معرفتی داشته باشد) و تجربه زیسته محقق و تکنیک کدگذاری باز از نوع اولیه (سطح اول) احصا شدند. تقلیل پیش‌ران‌ها ابتدا با تکنیک کدگذاری باز از نوع کدگذاری متمرکز (سطح دوم) و سپس با استفاده از پرسشنامه با طیف لیکرت که روشی کمی است انجام شد. این پرسشنامه به صورت آنلاین طراحی و به روش پانل خبرگان پاسخ داده شد. در این روش خبرگان به‌عنوان گروه‌های مرجع، هم‌نمایندگان توده مردم و انعکاسی از آنچه در جامعه اتفاق می‌افتد، هستند و هم بر دیدگاه‌های آن‌ها تأثیر می‌گذارند، پس می‌توانند نشان‌دهنده دیدگاه‌های توده جامعه باشند.

جامعه آماری این بخش، متخصصان حوزه جامعه‌شناسی و علوم سیاسی بودند که از بلوغ فکری و معرفتی، دانش ضمنی و نگاهی راهبردی و آینده‌نگرانه در زمینه موضوع مورد نظر برخوردارند. این افراد از این میان نمونه‌ای متشکل از ۲۰ نفر از متخصصان در دسترس که متمایل به مشارکت بودند، با استفاده از روش گلوله‌برفی انتخاب شد. ۱۹ نفر از مشارکت‌کنندگان به پرسشنامه پاسخ دادند. روایی این پرسشنامه با تأیید استادان راهنما و مشاور و بر اساس انطباق محتوایی محورهای نظریه‌ها و ادبیات موجود تأیید شد. در این مرحله سعی بر این بود تعداد پیش‌ران‌ها به حدود ۲۰ برسد، به همین دلیل سؤالاتی انتخاب شد که میانگین پاسخ آن‌ها بالای ۴٫۴ بود.

جدول شماره ۲: مشخصات اعضای پانل خبرگان

ردیف	میزان تحصیلات	رشته تحصیلی	سمت	جنسیت
۱	دکتر	جامعه‌شناسی	استاد دانشگاه	مرد
۲	دکتر	جامعه‌شناسی	استاد دانشگاه	مرد
۳	دکتر	جامعه‌شناسی	استاد دانشگاه	مرد
۴	دکتر	جامعه‌شناسی	پژوهشگر	مرد
۵	دکتر	علوم سیاسی	استاد دانشگاه	مرد
۶	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	معلم	زن
۷	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	معلم	مرد
۸	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	معلم	مرد
۹	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	معلم	مرد
۱۰	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	پژوهشگر	مرد
۱۱	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	پژوهشگر	زن
۱۲	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	پژوهشگر	مرد
۱۳	کارشناسی ارشد	مطالعات فرهنگی	پژوهشگر	مرد
۱۴	کارشناسی ارشد	علوم سیاسی	فعال فرهنگی	مرد
۱۵	کارشناسی ارشد	حقوق	وکیل دادگستری	مرد
۱۶	کارشناسی ارشد	ارتباطات	آگاه اجتماعی	مرد
۱۷	کارشناسی ارشد	جامعه‌شناسی	آگاه اجتماعی	مرد
۱۸	کارشناسی ارشد	شیمی	آگاه اجتماعی	مرد
۱۹	کارشناسی ارشد	شیمی	آگاه اجتماعی	زن
۲۰	کارشناسی ارشد	فلسفه علم	معلم	مرد

در ادامه، بر اساس مراحل روش تحلیل تأثیر متقابل، برای شناسایی روابط میان متغیرها، سنجش میزان احتمال وقوع یک رویداد یا پیش‌ران و وابستگی‌های احتمالی میان روندها و رویدادها، ماتریسی 17×17 از پیش‌ران‌های منتخب تشکیل شد. از هر ۲۰ عضو پانل خبرگان خواسته شد میزان تأثیر گویه هر سطر بر گویه‌های تمامی ستون‌ها را با یک نمره (صفر = بی تأثیر، ۱ = تأثیر کم، ۲ = تأثیر متوسط و ۳ = تأثیر زیاد) مشخص کنند که تنها ۱۴ پاسخ دریافت شد.

گام بعد، تشکیل مجدد همان ماتریس بر اساس نما یا مدل^۱ پاسخ تمامی ماتریس‌ها بود که به عنوان داده اولیه وارد نرم‌افزار میک مک^۲ شد. میک مک «یک نرم‌افزار آزاد و منبع باز» (روسو و همکاران،^۳ ۲۰۱۵: ۲) است که آرکد و گوده از آن برای تحلیل ساختاری استفاده کردند. این نرم‌افزار بر اساس مقایسه سلسله‌مراتب مسائل در دسته‌بندی‌های مختلف (مستقیم، غیرمستقیم و احتمالی) ایجاد شده و تحلیل آن منبعی غنی از اطلاعات برای تعیین عوامل اصلی در یک حوزه خاص است (عمران، خوریش و صالح،^۴ ۲۰۱۴: ۳۹).

«هدف از تحلیل میک مک، تجزیه و تحلیل توانایی پیش‌برندگی و شدت وابستگی متغیرهاست» (باگ و آناند،^۵ ۲۰۱۴: ۱۰۶۰). درنهایت، میک مک پس از تحلیل داده‌ها، چند نوع خروجی ارائه می‌دهد، از جمله ماتریس آثار مستقیم (MDI)،^۶ ماتریس روابط غیرمستقیم متغیرها (MII)^۷ و نمودارهای مربوط به هر کدام. این نرم‌افزار با به توان رساندن روابط بین متغیرها، اثرات غیرمستقیم عوامل را مشخص می‌کند. نرم‌افزار میک مک، مختصات پیش‌ران‌های ورودی بر اساس میزان تأثیر و وابستگی آن‌ها را روی نقشه تأثیر مستقیم^۸ ارائه می‌دهد.

بر روی این نقشه محور افقی X، نشان‌دهنده میزان وابستگی^۹ یا تأثیرپذیری و محور عمودی Y، نشان‌دهنده میزان تأثیرگذاری^{۱۰} است. پیش‌ران‌هایی که در قسمت شمال شرقی نمودار قرار گرفته‌اند، هم بسیار تأثیرپذیر و هم بسیار تأثیرگذارند که به آن‌ها متغیرهای اعتماد یا دوجهی گفته می‌شود. در این قسمت دو گروه قابل تشخیص‌اند: متغیرهای اهرمی^{۱۱} یا ریسک که «دقیقاً در اطراف خط قطری» نمودار قرار دارند و می‌توانند نقش مهمی در برانگیختن بازیگران اصلی داشته باشند.

1. Mode
2. Micmac
3. Rosu et al.
4. Omran & Khorish & Saleh
5. Bag & Anand
6. Matrix Of Direct Influences
7. Matrix Of Indirect Influences
8. Direct Map
9. Dependence
10. Influence
11. Stake Variables

متغیرهای هدف^۱ که «در مرز بین شمال و جنوب و در زیر قطر نمودار» قرار دارند و بیش از تأثیرگذاری، تأثیرپذیرند. این متغیرها را می‌توان «نتایج سیر تکامل سیستم در نظر گرفت» (سرشار و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۷۳)

پیش‌ران‌هایی که موقعیتی در شمال غربی دارند، کمتر اثرپذیر و بیشتر اثرگذارند. آن‌ها مهم‌ترین عناصر سیستم هستند که به آن‌ها مستقل، تأثیرگذار یا ورودی گفته می‌شود. پیش‌ران‌هایی که در جنوب غربی نمودار قرار گرفته‌اند، هم وابستگی کمی دارند و هم اثرگذاری کمی. آن‌ها در سیستم کمترین اهمیت را دارند، زیرا نه مانع سیر تکامل سیستم‌اند و نه بهره‌مند از مزایای آن؛ به همین دلیل می‌توان آن‌ها را در تحلیل‌های بعدی نادیده گرفت. به این پیش‌ران‌ها خودمختار^۲ هم گفته می‌شود. در این قسمت به متغیرهایی که بالای خط قطری قرار می‌گیرند، متغیرهای اهرمی ثانویه^۳ گفته می‌شود که بیش از تأثیرپذیری، تأثیرگذارند و می‌توانند برای سنجش هم‌زمان بالقوه استفاده گردند. به متغیرهایی که پایین خط قطری قرار می‌گیرند، متغیرهای حذف‌شونده گفته می‌شود. پیش‌ران‌هایی که در جنوب شرقی نمودار قرار می‌گیرند، پیش‌ران‌های وابسته نامیده می‌شوند؛ چراکه اثرپذیری بالا و اثرگذاری پایینی دارند. «آن‌ها متغیرهای خروج از سیستم هستند» (همان: ۵۷۴).

خروجی دیگر، جدول مجموع نمرات سطری و ستونی هر متغیر است که نمره سطری میزان اثرگذاری و نمره ستونی میزان اثرپذیری را نشان می‌دهد.

۵. یافته‌ها

تحلیل محتوای کیفی منابع مرتبط و پیمایش‌های ذکرشده که توسط ایسپا (مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران) در دو موج انجام شده است، نشان داد ارزش‌های اجتماعی (از دیدگاه مردم) معطوف به حکومت مطلوب در جامعه کنونی ایران عبارت‌اند از: دموکراسی، نهادینه‌شده؛ عدالت و کاهش شکاف در حوزه‌های مختلف از جمله جنسیتی، اقتصادی، قضایی، قانونی، قومی، سیاسی، اجتماعی؛ آزادی در حوزه‌های مختلف مانند آزادی بیان و آزادی پس از بیان، استفاده از انواع رسانه، اعتقادات مذهبی و دینی و تفکرات؛ توسعه همه‌جانبه و افزایش آسایش؛ رفاه اقتصادی، تولید ثروت و کاهش وابستگی به درآمدهای

1. Target Variables
2. Autonomous
3. Secondary Variables

نفی؛ امنیت در حوزه‌های مختلف اقتصادی، جانی، ارضی، اخلاقی؛ حضور فعال نهادهای مدنی و حق داشتن تشکل، حزب و گروه‌های مختلف صنفی، سیاسی، اجتماعی؛ جریان آزاد اطلاعات و برخورداری از رسانه مستقل و تکنولوژی‌های ارتباطی و اقتصادی جدید؛ راست‌گویی و شفافیت عملکرد مسئولین و حکومت؛ کاهش فساد؛ عملکرد مطلوب و کارآمد ساختارهای مختلف حکومت؛ پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری مسئولین و حکومت؛ حل ریشه‌ای مسائل و بحران‌های مختلف و کاهش آسیب‌های اجتماعی؛ مشروعیت منطبق بر هنجارهای عقلایی و دموکراتیک؛ شایسته‌سالاری و گردش نخبگان؛ رابطه پایدار و مثبت با جامعه جهانی؛ اعتبار و منزلت بین‌المللی؛ آرامش و زیست اخلاقی؛ فراهم کردن زیرساخت‌های مشارکت، انتقاد، مطالبه‌گری و نظارت قانونی و عملی؛ استقلال و عدم وابستگی؛ و قانون‌مندی و حاکمیت قانون.

برای پاسخ به پرسش دوم پژوهش، در گام اول یعنی جمع‌آوری پیش‌ران‌ها با استفاده از کدگذاری باز از نوع سطح اول، تعداد ۱۰۱۲ پیش‌ران احصا شد. در گام بعد، باروش کدگذاری باز از نوع سطح دوم یا متمرکز، پیش‌ران‌ها به تعداد ۷۹ مورد تقلیل یافت.

جدول شماره ۳: پیش‌ران‌های حاصل از مرحله دوم کدگذاری باز یا همان کدگذاری متمرکز یا سطح دوم و دسته‌بندی بر اساس مدل S.T.E.E.P.V

سیاسی	
۱	پنهان‌کاری، دروغ‌گویی، ریا و عدم شفافیت در رفتار و گفتار مسئولین
۲	وجود تبعیض، نابرابری و بی‌عدالتی (دینی، جنسیتی، طبقه‌ای، مکانی و قومی)
۳	روند فزاینده بی‌اعتمادی در جامعه نسبت به هم و نسبت به حکومت
۴	انواع شکاف‌ها (اعتقادی، جنسیتی، نسلی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی)
۵	فاصله‌گرفتن از آرمان‌ها و گفتمان انقلاب ۵۷
۶	عملکرد نامطلوب و عدم کارایی ساختارهای سیاسی و اداری
۷	نبود مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب (دموکراسی، توسعه، قانون‌مداری)
۸	کاهش نقش نخبگان متخصص و افزایش نقش طرفداران غیرمتخصص (حکومت)
۹	نارضایتی از عملکرد حکومت (از هر دو بخش منتصب و منتخب)
۱۰	تبدیل شدن ایدئولوژی به ابزار تحکیم رابطه قدرت - ثروت
۱۱	بسطید ایدئولوژی حکومت در بخش اعظم دین، فرهنگ، سیاست، اجتماع و اقتصاد

۱۲	اعتبار قدرت فرماندهی متکی بر اقتدار شخصی (مشروعیت سنتی - کاریزمایی ویر)
۱۳	عدم انتقادپذیری حاکمان
۱۴	نبود فضای مناسب برای بیان خواسته‌های مردم و عدم تحقق مطالبات آن‌ها در قوانین، ساختار و بافتار حکومت
۱۵	وجود فساد (اداری، اقتصادی و سیاسی)
۱۶	روند مقدم‌دانستن مقبولیت بر مشروعیت حکومت در جامعه
۱۷	برخورد امنیتی و قضایی با نگاه متفاوت از ایدئولوژی حاکمیت در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، دینی، اقتصادی
۱۸	تغییر گروه‌های مرجع
۱۹	معرفی دیگران به‌عنوان عوامل و دلایل مشکلات و عقب‌افتادگی‌ها، مانند دشمن، نفوذی‌ها، فتنه‌گران و ...
۲۰	دولتی شدن دین
۲۱	گسترش آگاهی‌ها و مطالبات شهروندی و سیاسی و ورود گروه‌های اجتماعی جدید به عرصه اجتماع، دین و سیاست
۲۲	تعدد مراکز تصمیم‌گیری، تناقض میان تصمیمات و عدم مسئولیت‌پذیری در قبال پیامدهای تصمیماتشان
۲۳	عبور از سؤالات، مسائل، بحران‌ها و اعتراضات جامعه بدون حل کردن ریشه‌ای آن‌ها
۲۴	تسری انتقاد و اعتراض نسبت به حکومت به قشرهای مختلف جامعه (از نظر سن، جنس، قوم، طبقه و ...)
۲۵	افزایش خشم و رادیکال‌تر شدن انتقادات و اعتراضات
۲۶	بیش از دو دهه پروژه هسته‌ای و پیامدهایش
۲۷	محدود کردن گردش آزاد اطلاعات و دسترسی به تکنولوژی‌های ارتباطی و اقتصادی جدید
۲۸	ایجاد اپوزیسیون قوی با استمرار سیاست دفع حداکثری منتقدان و مخالفان و جذب هر چه بیشتر پیروان ولایت
۲۹	گرایش به جهانی شدن
۳۰	روندهای سکولاریسمی
۳۱	گرایش به مشروعیت منطبق بر هنجارهای عقلایی و دموکراسی
۳۲	عدم رسانه‌های مستقل
۳۳	عدم احزاب منسجم
۳۴	اعمال نظارت استصوابی
اجتماعی	
۳۵	کاهش همبستگی و انسجام اجتماعی
۳۶	نامیدی سیاسی ناشی از ساختار سیاسی بسته و عدم گردش نخبگان
۳۷	آسیب‌های اجتماعی
۳۸	تغییر جایگاه اجتماعی و اقتصادی زنان و افزایش مطالبات آن‌ها

تحولات خانواده	۳۹
تحولات روستاها و عشایر	۴۰
تحولات سریع جامعه ایران (اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی)	۴۱
حرکت به سطوح بالاتر هرم مازلو	۴۲
حرکت جامعه به سمت کاهش ابهام‌گریزی، افزایش ریسک‌پذیری و تحمل نظرات مختلف	۴۳
اقتصادی	
تأثیر تجارب سال‌های تکوین (وجود یا عدم وجود رفاه مادی) بر اولویت‌های ارزشی (مادی و فرامادی)	۴۴
مشکلات اقتصادی	۴۵
استفاده سوء یا عدم استفاده صحیح از ظرفیت‌ها و منابع	۴۶
وابستگی به درآمدهای نفتی	۴۷
عدم زندگی رضایت‌بخش	۴۸
عدم رابطه پایدار با اقتصادهای برتر جهانی	۴۹
تحریم‌های سخت بر اقتصاد ایران	۵۰
معرفتی	
آگاهی‌بخشی‌های روشن‌فکران و گروه‌های مرجع جدید	۵۱
از بین رفتن احساس بی‌نیازی از علم و دانش غیر، در حوزه‌های علمیه	۵۲
زیست‌محیطی	
انواع بحران‌های زیست‌محیطی مانند کم‌آبی، فرونشست زمین، آلودگی هوا، ریزگردها؛ و هم‌افزایی آن‌ها	۵۳
فرهنگی	
ظهور طبقه اشرافی بعد از جنگ و آشکار شدن نمادها و نشانه‌های ثروت و تقابل آن با ارزش‌های انقلاب ۵۷	۵۴
استمرار یا عدم استمرار تغییر ارزش‌ها با توجه به واکنش جامعه (گروه‌های مرجع جدید، گروه همسالان و ...)	۵۵
گسترده‌تری دسترسی به انواع رسانه و وسایل ارتباط جمعی	۵۶
تغییر فرهنگی از بودن به سوی ابراز بودن و تأثیر گذاشتن	۵۷
بین‌المللی	
اقدامات ضدایرانی کشورهای غیرهمسوی با جمهوری اسلامی در عرصه بین‌المللی	۵۸
عدم توجه به ساختارها و بافتارهای مورد توافق جامعه جهانی	۵۹

۶۰	اجماع بی‌سابقه نهادها و دولت‌های خارجی علیه سیاست‌های ج.ا.ا. و حمایت آن‌ها از معترضین و اپوزیسیون
۶۱	عدم متحد راهبردی در بین کشورهای منطقه و قدرتمند فرامنطقه غربی
۶۲	تحركات اپوزیسیون ایرانی مقیم خارج
۶۳	موقعیت ژئوپلیتیک ایران
تحولات جمعیت و الگوی سکونت	
۶۴	تحولات جمعیتی
۶۵	افزایش نرخ شهرنشینی
۶۶	رشد طبقه متوسط
علمی	
۶۷	ناتوانی نظام آموزش و پرورش در آموزش مهارت‌های کاربردی و پرورش استعدادها و ظرفیت‌های دانش‌آموزان
۶۸	صنعتی شدن
۶۹	افزایش نرخ باسوادی
۷۰	ناتوانی نظام آموزش و پرورش در بازتولید نظام فرهنگی و سیاسی حکومت
دینی	
۷۱	تغییر ارزش‌های مذهبی
۷۲	ناتوانی نسبی برداشت‌های سنتی از دین در برخورد با مقتضیات دنیای مدرن
۷۳	قرائت و برداشت رادیکال و بنیادگرایانه از دین توسط حکومت
سیاست خارجی	
۷۴	حرکت در مقابل مسیر اصلی جهانی
۷۵	قراردادن نابودی اسرائیل جزء اهداف مقدس جمهوری اسلامی
۷۶	قدرت‌گرفتن رقبای جمهوری اسلامی در محور مقاومت و ضعیف شدن طرفداران آن
۷۷	افزایش تنش با جامعه جهانی
۷۸	توان تأثیرگذاری بسیار اندک در مناسبات دیپلماتیک جهانی
۷۹	رابطه با روسیه و چین

در نتیجه استفاده از پرسشنامه طیف لیکرت، ۱۷ پیش‌ران حاصل شد که در جدول شماره ۴ طبق نمودار شماره ۱ دسته و سطح‌بندی شده‌اند و روند، چالش یا بحران بودن آن‌ها مشخص شده است.

جدول شماره ۴: دسته‌بندی پیشن‌ران‌های حاصل از نتایج پرسشنامه

نوع	سطح	گویه‌ها	نوع
سیاسی	بلافضل	پنهان‌کاری، دروغ‌گویی، ریا و عدم شفافیت در رفتار و گفتار مسئولین	روند
سیاسی	بلافضل	وجود تبعیض، نابرابری و بی‌عدالتی دینی، جنسیتی، طبقه‌ای، مکانی و قومی	
سیاسی	بلافضل	روند فزاینده بی‌اعتمادی در جامعه نسبت به هم و نسبت به حکومت	
سیاسی	بلافضل	نبود فضای مناسب برای بیان خواسته‌های مردم و عدم تحقق خواست‌ها و مطالبات آن‌ها در قوانین، ساختار و بافتار حکومت	
سیاسی	بلافضل	کاهش نقش نخبگان متخصص و افزایش نقش طرفداران غیرمتخصص حکومت	
دینی-سیاسی	بلافضل	قرائت و برداشت رادیکال و بنیادگرایانه از دین توسط حکومت	
فرهنگی	بلافضل	گسترده‌گی دسترسی به انواع رسانه و وسایل ارتباط جمعی	
فرهنگی-سیاسی	بلافضل	ظهور طبقه اشرافی بعد از جنگ و آشکارشدن نمادها و نشانه‌های ثروت و تقابل آن با ارزش‌های انقلاب ۵۷	
سیاسی	بلافضل	انواع شکاف‌های اعتقادی، جنسیتی، نسلی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی	چالش
سیاسی	بلافضل	عملکرد نامطلوب و عدم کارایی ساختارهای سیاسی و اداری	
سیاسی	بلافضل	گسترش دامنه آگاهی‌ها و مطالبات شهروندی و سیاسی و ورود گروه‌های اجتماعی جدید به عرصه اجتماع، دین و سیاست	
سیاسی	بلافضل	وجود فساد اداری، اقتصادی و سیاسی	
سیاسی	بلافضل	نبود مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب مانند دموکراسی، توسعه، قانون‌مداری	
اقتصادی	بلافضل	نبود زندگی رضایت‌بخش	
اجتماعی	بلافضل	ناامیدی سیاسی ناشی از ساختار سیاسی بسته و عدم گردش نخبگان	بحران
سیاسی	بلافضل	نارضایتی از عملکرد حکومت، از هر دو بخش منتصب و منتخب	
اقتصادی	بلافضل	مشکلات اقتصادی	

همان‌طور که در جدول شماره ۴ می‌بینیم، از ۱۷ پیش‌ران حاصل شده، یک مورد دینی-سیاسی، یک مورد اجتماعی، دو مورد فرهنگی، دو مورد اقتصادی و ۱۱ مورد سیاسی هستند که همگی در محیط بلافصل از موضوع مورد نظر قرار دارند. از این میان، ۸ مورد آن‌ها روند، ۷ مورد چالش و ۲ مورد بحران هستند.

تحلیل‌های میک‌مک نشان داد درجه پُرشدگی ماتریس ۶۹٫۵ درصد است که نشان از تأثیر زیاد متغیرها بر یکدیگر و در نتیجه ناپایداری سیستم دارد. در محاسبه تأثیرات غیرمستقیم نیز با ۲ تکرار به پایداری رسیده است که در جدول شماره ۵ آورده شده است.

جدول شماره ۵: مشخصات ماتریس

شاخص	اندازه ماتریس	تعداد تکرار	بدون تأثیر صفر	تأثیر ضعیف یک	تأثیر متوسط دو	تأثیر زیاد سه	مجموع	میزان پُرشدگی
مقدار	۱۷*۱۷	۲	۸۸	۱۶	۲۸	۱۵۷	۲۰۱	٪۶۹٫۵

فساد	فناوری	داد و ستاد
حکمرانی بد	عدم کارآیی	طبقه اشرافی
نیبود نخبگان	نیبود نخبگان	
انواع شکاف	دروغ و ربا	
بی‌اعتمادی		فتنا و خواست‌ها
	مشکلات اقتصادی	
ناامیدی		
نارضایی		
نیبود زندگی رضایت‌بخش		آسایشی
		رساله

نمودار شماره ۲: نقشه پراکندگی پیش‌ران‌ها و جایگاه آن‌ها در ماتریس تأثیرات مستقیم

خروجی دیگر میک مک، نقشه تأثیرات مستقیم است (نمودار شماره ۲). نقشه تأثیر مستقیم پیش‌ران‌ها نشان داد متغیرهای دینی-سیاسی زیر، متغیرهای تعیین‌کننده و کلیدی‌ترین پیش‌ران‌های سیستم هستند:

- ظهور طبقه اشرافی بعد از جنگ و آشکار شدن نمادها و نشانه‌های ثروت و تقابل آن با ارزش‌های انقلاب ۵۷؛
  - نبود فضای مناسب برای بیان خواسته‌های مردم و عدم تحقق خواست‌ها و مطالبات آن‌ها در قوانین، ساختار و بافتار حکومت؛
  - قرائت و برداشت رادیکال و بنیادگرایانه از دین توسط حکومت.
- این متغیرها استراتژیک محسوب می‌شوند، «چراکه هم قابلیت کنترل توسط سیستم مدیریتی را دارند و هم بر سیستم، تأثیرگذاری قابل‌قبولی دارند» (رهبر و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۹).
- متغیرهای دوجبهی سیستم از این قرارند:

- روند فزاینده بی‌اعتمادی در جامعه نسبت به هم و نسبت به حکومت؛
  - نبود مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب مانند دموکراسی، توسعه، قانون‌مداری؛
  - وجود تبعیض، نابرابری و بی‌عدالتی دینی، جنسیتی، طبقه‌ای، مکانی و قومی؛
  - پنهان‌کاری، دروغ‌گویی، ریا و عدم شفافیت در رفتار و گفتار مسئولین؛
  - کاهش نقش نخبگان متخصص و افزایش نقش طرفداران غیرمتخصص حکومت؛
  - وجود فساد اداری، اقتصادی و سیاسی؛
  - عملکرد نامطلوب و عدم کارایی ساختارهای سیاسی و اداری؛
  - انواع شکاف‌های اعتقادی، جنسیتی، نسلی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی.
- از میان متغیرهای فوق، همگی به جز پیش‌ران شماره ۱، جزو متغیرهای ریسک به شمار می‌روند و پتانسیل بالایی برای تبدیل شدن به بازیگران کلیدی سیستم دارند؛ اما متغیر شماره ۱ بیش از تأثیرگذاری، تأثیرپذیری و به‌نوعی نتیجه‌تکامل سیستم است و می‌توان با برنامه‌ریزی و اعمال تغییرات بر روی آن به اهداف موردنظر سیستم دست یافت (رهبر و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۵).

- سه متغیر زیر با تأثیرپذیری بالا و اثرگذاری پایین، متغیرهای وابسته و شاخص‌های خروجی سیستم هستند:
- ناامیدی سیاسی ناشی از ساختار سیاسی بسته و عدم گردش نخبگان (از نوع چالش اجتماعی)؛

- نبود زندگی رضایت‌بخش (از نوع چالش اقتصادی)؛
- نارضایتی از عملکرد حکومت، از هر دو بخش منتصب و منتخب (از نوع بحران سیاسی).
- دو متغیر زیر هم از نوع روند فرهنگی، متغیرهای مستقل حذف‌شونده هستند که «ارتباطی به پویایی و تغییرات کنونی سیستم ندارند و می‌توان آن‌ها را از سیستم خارج کرد» (کاویانی‌راد و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۴).
- گسترش دامنه آگاهی‌ها و مطالبات شهروندی و سیاسی و ورود گروه‌های اجتماعی جدید به عرصه اجتماع، دین و سیاست، از نوع چالش سیاسی؛
- گسترده‌تری دسترسی به انواع رسانه و وسایل ارتباط جمعی.
- مشکلات اقتصادی نیز با قرارگرفتن بر روی محور افقی، فقط تأثیرپذیرند.
- خروجی دیگر، یعنی جدول اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم هر متغیر، در جدول شماره ۶ دیده می‌شود.

جدول شماره ۶: میزان اثرات مستقیم و غیرمستقیم پیش‌ران‌ها

ردیف	پیش‌ران‌ها	اثرات مستقیم		اثرات غیرمستقیم	
		تأثیرگذاری	تأثیرپذیری	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
۱	پنهان‌کاری، دروغ‌گویی، ریا و عدم شفافیت در رفتار و گفتار مسئولین	۳۶	۳۲	۳۴۹۵۴	۳۹۳۱۵
۲	وجود تبعیض، نابرابری و بی‌عدالتی دینی، جنسیتی، طبقه‌ای، مکانی و قومی	۴۱	۳۳	۳۵۰۱۰	۴۳۶۵۹
۳	روند فزاینده بی‌اعتمادی در جامعه نسبت به هم و نسبت به حکومت	۳۶	۴۸	۴۸۴۵۳	۳۷۸۳۵
۴	انواع شکاف‌های اعتقادی، جنسیتی، نسلی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی	۳۷	۳۷	۴۰۳۱۵	۳۹۷۷۷
۵	عملکرد نامطلوب و عدم کارایی ساختارهای سیاسی و اداری	۴۱	۳۵	۳۷۸۵۸	۴۵۵۲۸

ردیف	پیش‌ران‌ها	اثرات مستقیم		اثرات غیر مستقیم	
		تأثیر پذیری	تأثیر گذاری	تأثیر پذیری	تأثیر گذاری
۶	نبود مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب مانند دموکراسی، توسعه، قانون‌مداری	۴۱	۳۵	۴۴۸۸۷	۳۷۶۷۷
۷	کاهش نقش نخبگان متخصص و افزایش نقش طرفداران غیر متخصص حکومت	۳۹	۳۲	۴۳۴۵۹	۳۴۸۴۳
۸	نارضایتی از عملکرد حکومت، از هر دو بخش منتصب و منتخب	۲۱	۴۸	۱۶۷۰۹	۴۸۴۵۳
۹	نبود فضای مناسب برای بیان خواسته‌های مردم و عدم تحقق خواست‌ها و مطالبات آن‌ها در قوانین، ساختار و بافتار حکومت	۳۳	۲۷	۳۵۵۳۸	۲۸۷۴۶
۱۰	وجود فساد اداری، اقتصادی و سیاسی	۴۳	۳۷	۴۷۱۱۷	۴۰۰۱۹
۱۱	گسترش دامنه آگاهی‌ها و مطالبات شهروندی و سیاسی و ورود گروه‌های اجتماعی جدید به عرصه اجتماع، دین و سیاست	۱۳	۱۲	۹۲۷۵	۱۲۷۶۹
۱۲	ناامیدی سیاسی ناشی از ساختار سیاسی بسته و عدم گردش نخبگان	۲۵	۴۵	۲۷۴۵۹	۴۷۲۹۴
۱۳	مشکلات اقتصادی	۲۸	۳۴	۳۰۱۲۵	۳۵۹۹۸
۱۴	نبود زندگی رضایت‌بخش	۱۴	۴۵	۱۳۳۴۵	۴۷۵۰۰
۱۵	ظهور طبقه اشرافی بعد از جنگ و آشکار شدن نمادها و نشانه‌های ثروت و تقابل آن با ارزش‌های انقلاب ۵۷	۴۰	۲۰	۴۵۰۵۷	۲۰۹۳۸
۱۶	گسترده‌تری دسترسی به انواع رسانه و وسایل ارتباط جمعی	۱۳	۷	۸۵۴۶	۶۷۳۶
۱۷	قرائت و برداشت رادیکال و بنیادگرایانه از دین توسط حکومت	۴۲	۱۶	۴۶۸۳۶	۱۶۹۰۴
مجموع		۵۴۳	۵۴۳		

۶. بحث و نتیجه‌گیری

پس از تاریخ طولانی حکومت‌های پادشاهی و استبدادی در ایران، نهضت تنباکو، مشروطیت و انقلاب اسلامی نشان از تأثیر روبه‌افزایش نقش مردم در رابطه با ماهیت و نوع حکومت‌ها دارند. مفهوم بازنمایی‌کننده این نقش، مشروعیت سیاسی (به معنای خصوصیات موردپذیرش حکومت از سوی مردم) است. چنانچه بخواهیم مفهومی متناظر با مشروعیت از سوی مردم در نظر بگیریم (مطلوبیت‌هایی که مردم از حکومت می‌خواهند)، به ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب می‌رسیم.

از سوی دیگر، جامعه انسانی ناگزیر از تغییر مداوم است و جامعه درحال‌گذار ایران بیشتر؛ از این رو، ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب هم از این قاعده مستثنا نیست. اما آنچه اهمیت دارد و این پژوهش سعی بر آن داشت، داشتن راهی برای مواجهه با آینده بود، پیش از آن‌که به حال تبدیل شود.

دو هدف اصلی پژوهش حاضر، شناسایی ارزش‌های اجتماعی (از دیدگاه مردم) موجود معطوف به حکومت مطلوب و سپس یافتن پیش‌ران‌های کلیدی مؤثر بر تغییر این ارزش‌ها بود.

گام اول با روش تحلیل محتوای کیفی منابع مرتبط و کدگذاری باز به سرانجام رسید. جامعه کنونی ایران برای آن‌که حکومتی را مطلوب بشمارد، ۲۱ خواسته دارد که در دموکراسی، عدالت، آزادی، توسعه، رفاه، امنیت، جامعه مدنی، رسانه مستقل، کاهش فساد، شفافیت، پاسخ‌گویی، حل مسائل، مشروعیت عقلایی، شایسته‌سالاری، رابطه مثبت با جامعه جهانی، اعتبار بین‌المللی، آرامش، مشارکت، عدم وابستگی و قانون‌مندی. می‌توان گفت بیشتر ارزش‌های مذکور، در سلطه و مشروعیت قانونی - عقلانی ویر (که بوروکراسی برجسته‌ترین نوع حکومت آن است)، خلاصه می‌شود.

گام دوم پژوهش، استفاده از روش تحلیل تأثیر متقابل، پوشش محیطی و تکنیک‌های کدگذاری باز، پرسشنامه طیف لیکرت، ماتریس تأثیرات متقابل و نرم‌افزار میک‌مک، برای تعیین پیش‌ران‌های کلیدی تأثیرگذار بر تغییر ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب بود. قطعاً این پیش‌ران‌ها تنها تعیین‌کنندگان میدان نخواهند بود و در قسمت یافته‌ها دیدیم هفت پیش‌ران دوجوهی سیستم، پتانسیل تبدیل شدن به پیش‌ران‌های کلیدی و تعیین‌کننده را خواهند داشت؛ اما سه پیش‌ران «ظهور طبقه اشرافی بعد از جنگ و آشکارشدن نمادها و نشانه‌های ثروت و تقابل آن با ارزش‌های انقلاب» ۵۷، «نبود

فضای مناسب برای بیان خواسته‌های مردم و عدم تحقق خواست‌ها و مطالبات آن‌ها در قوانین، ساختار و بافتار حکومت» و «قرائت و برداشت رادیکال و بنیادگرایانه از دین توسط حکومت»، تعیین‌کننده‌ترین متغیرهای سیستم و پیش‌ران‌های راهبردی مؤثر بر تغییر ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب هستند.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، مذهبی‌بودن و فقیربودن ارزش محسوب می‌شد. رهبران انقلاب برای ثروت و ثروتمند، نابرابری، جاه‌طلبی و نمایش ثروت، ارزش منفی قائل بودند (رفیع‌پور، ۱۳۷۷: ۱۳۰-۱۲۹)؛ اما بعد از پایان جنگ، جدال ارزشی معکوسی بین ارزش‌های انقلابی-مذهبی و ارزش‌های شاهانه-ثروت‌اندوزانه صورت گرفت. نابرابری اجتماعی، نیازآفرینی از طریق واردات کالا و تبلیغات برای مردمی که احساس فقر می‌کردند و داشتن کالایی آن‌ها را ثروتمند نشان می‌داد از یک سو و کاهش درآمدها از سوی دیگر منجر به ارزش شدن ثروت گردید. علاوه بر این، اقداماتی که در این برهه در جهت توسعه اقتصادی انجام شد، در کنار استفاده ادارات، سازمان‌های دولتی و مسئولان از انواع تجهیزات ساختمان‌های مدرن و همچنین گسترش روحیه سودجویی در نیروهای مخلص و معنوی انقلاب از جمله سپاه و بنیاد جانبازان، بر این جدال ارزشی صحه گذاشتند (رفیع‌پور، ۱۳۷۷: ۱۵۷-۲۰۷).

پیش‌ران دوم حاکی از آن است که در دهه‌های بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، فضای مناسب دادخواهی و رسیدگی به شکایات مردم وجود نداشته و به حضور و خواسته‌های مردم، حقوق شهروندی و نیازهای واقعی ایشان بی‌توجهی شده است. نهادهای مدنی و انجمن‌های صنفی کم‌رنگ بوده‌اند، احزاب سیاسی ضعیف و ناپذیرفته هستند و نهادهای مردمی، انجمن‌های علمی و صنفی در نظارت‌های اجتماعی تأثیر چندانی ندارند. از سوی دیگر، بی‌اعتنایی به اعتراضات خرد، منجر به یأس جوانان از سیاست شده و مردم را به سمت خلق فضاهایی می‌برد که در آن بتوانند خودشان را ابراز کنند و سبک زندگی‌شان را تحقق بخشند.^۱ طبق فرضیه کمیابی اینگلهارت و همکارانش، نابرابری و نابرخورداری ایجاد شده پس از پیروزی انقلاب و همچنین عدم رسیدگی به خواست‌های مردم در دهه‌های اخیر، مواردی مانند عدالت، کاهش شکاف، مشارکت، جریان آزاد اطلاعات و ارزش‌هایی از این قبیل را در سیاهه ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب جامعه کنونی ایران قرار داده است.

۱. برگرفته از پیش‌ران‌های استخراج‌شده در گام اول از پاسخ به سؤال دوم پژوهش.

پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به رهبری امام خمینی و تأسیس نظام جمهوری اسلامی، پاسخی به آرمان اسلام سیاسی-شیعی-فقاهتی مبتنی بر ولایت فقیه بود که فقه و روحانیت را مفسران اصلی شریعت می‌دانست (جمشیدی‌راد و محمودپناهی، ۱۳۹۱: ۱۲۹) و اندیشه‌های اسلام‌گرایانه را در ایران احیا کرد. بعد از فوت امام خمینی، گفتمان بنیادگرایانه یعنی اسلام‌گرایی با دالّ مرکزی غرب‌ستیزی و رویکرد افراطی شدت گرفت. از آن پس، گفتمان بنیادگرا و افراطی با تسلط بر منابع ثروت و نهادهای اصلی جمهوری اسلامی، گفتمان غالب جمهوری اسلامی بوده است (موثقی‌گیلانی، ۱۳۹۲). این روند تاکنون ادامه داشته و در دولت سیزدهم نیز ظاهراً نفوذی گسترده در تمام ارکان قدرت به هم زده است (زیدآبادی، ۱۴۰۱).

مخالفت با جمهوری، دموکراسی و مشارکت سیاسی (آزادی در تعیین سرنوشت)، مجلس مشورتی، آزادی بیان و عقیده، برابری و در مقابل، اعتقاد به خشونت و شدت اسلامی و حذف فیزیکی، از جمله ویژگی‌های اندیشه‌های مسلط بر این گفتمان است (حاضری و حاجی‌هاشمی، ۱۳۹۳: ۱۱۹). در اینجا، دیدگاه هانتینگتون می‌تواند در تحلیل نتیجه کمک‌کننده باشد. به باور او یکی از شروطی که یک نظام سیاسی برای برآمدن از عهده‌نوسازی باید تحقق بخشد، این است که برای نیروهای اجتماعی نوظهور یا به بیان بهتر برای تمامی گروه‌های موجود خواهان مشارکت، فرصت (اعم از پاسخ به نیازها و مشارکت سیاسی) فراهم سازد. در غیراین صورت همین عدم تحقق فرصت می‌تواند به تغییر ارزش‌های این گروه‌ها نسبت به حکومت مطلوب منجر شود و در نتیجه درگیری‌های داخلی آشکار و پنهان و یا جدایی‌طلبی و زدودن از ساختار حاکم را به همراه داشته باشد.

در پاسخ به سؤال اول هم دیدیم که وجود بسترهای مشارکت، تحقق خواست‌ها و دیگر ارزش‌ها از این دست، جزو ارزش‌های اجتماعی (از دیدگاه مردم) موجود معطوف به حکومت مطلوب به شمار می‌رود. عدم بازتاب ارزش‌های مردم، عدم تحقق فرصت‌ها و اصرار بر یک گفتمان خاص و عدم پذیرش تکثر در جامعه از سوی حکومت که در پیش‌ران دوم و سوم دیده می‌شود، می‌تواند منجر به تغییر این ارزش‌ها گردد و البته طبق یافته‌ها، جزو تأثیرگذارترین‌ها هم باشد. از سوی دیگر، به نظر می‌رسد تسلط گفتمان بنیادگرایانه و افراطی، مشروعیت حکومت را از سلطه عقلانی-قانونی (که از دیدگاه مردم جزو ارزش‌های اجتماعی معطوف به حکومت مطلوب است) دور کرده و به سمت مشروعیت سنتی هدایت می‌کند. تجمع این موارد، شرایطی را برای نسل‌ها، قبل از رسیدن به دوران بلوغ رقم زده یا خواهد زد که طبق نظریات اینگلهارت و همکارانش بر ارزش‌های آن‌ها پس از رسیدن به سن بزرگ‌سالی تأثیر خواهد گذاشت.

منابع

- آبادیان، حسین (۱۳۹۰). تاریخ سیاسی ایران معاصر، بحران مشروطیت در ایران. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- اردبیلی، هاله (۱۳۸۰). تغییر ارزش‌ها و فراگرد توسعه. پژوهش‌نامه اقتصاد، ۲، ۲۰۰-۱۸۵.
- اسدی، علی، تهرانیان، مجید (۱۳۹۷). صدایی که شنیده نشد: نگرش‌های اجتماعی - فرهنگی و توسعه نامتوازن در ایران، گزارشی از یافته‌های طرح آینده‌نگری. به کوشش عبدی، عباس، گودرزی، محسن، تهران: نی.
- آشوری، داریوش (۱۳۸۵). دانش‌نامه سیاسی: فرهنگ اصطلاحات و مکتب‌های سیاسی. تهران: مروارید.
- اطهری، سیدحسین و حسینی‌داورانی، سیدعباس (۱۳۹۴). رویکرد تغییر فرهنگی و مدل برساخته «چرخه بسته کنش جمعی» در جوامع بهره‌مند از ارزش‌های بقا: مطالعه موردی مصر. جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، ۲(۲)، ۱۵۵-۱۳۵.
- آل‌یاسین، احمد (۱۳۹۹). سبب‌شناسی توسعه‌نیافتگی ایران. تهران: پژوهش‌های کیوان.
- آوتویت، ویلیام و باتامور، تام (۱۳۹۲). فرهنگ علوم اجتماعی قرن بیستم (حسن چاوشیان، مترجم). تهران: نی.
- اینگلهارت، رونالد (۱۳۷۳). تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی (مریم وتر، مترجم). تهران: کویر.
- اینگلهارت، رونالد (۱۳۸۲). جهانی‌شدن و ارزش‌های پست مدرن (ایرج فیضی، مترجم). نامه پژوهش فرهنگی، ۷(۶)، ۱۲۸-۱۰۹.
- البرو، مارتین (۱۳۸۰). مقدمات جامعه‌شناسی (منوچهر صبوری، مترجم). تهران: نی.
- الماسی، کوروش (۱۴۰۲، ۱۸ فروردین). مبانی ارزش‌های سیاسی. پایگاه خبری و تحلیلی شرق. <https://www.sharghdaily.com>.
- بل، وندل (۱۳۹۸). مبانی آینده‌پژوهی: تاریخچه، اهداف و دانش، علم انسانی برای عصر جدید. مصطفی تقوی و محسن محقق، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی.
- بودن، ریمون (۱۳۸۹). مطالعاتی در آثار جامعه‌شناسان کلاسیک ۲ (باقر پیرهام، مترجم). تهران: مرکز.
- پارکین، فرانک (۱۳۸۴). ماکس وبر (شهنواز مسمی‌پرست، مترجم). تهران: فکونوس.
- توانا، محمدعلی (۱۳۹۳). پارادایم واقع‌گرایی انتقادی در فراسوی اثبات‌گرایی و هرمنوتیک: به سوی روش‌شناسی میان‌رشته‌ای. فصل‌نامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۷(۱)، ۵۶-۲۷.
- جمشیدی‌راد، محمدصادق و محمودپناهی، سیدمحمدرضا (۱۳۹۱). مفهوم اسلام سیاسی در انقلاب اسلامی. پژوهش‌نامه انقلاب اسلامی، ۲(۵)، ۱۴۹-۱۲۷.
- حاجیان، ابراهیم (۱۳۹۴). چهارچوب روش‌شناختی برای پژوهش‌های محیط‌شناسی. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۸(۲)، ۳۶-۸.
- حاضری، علی محمد و حاجی‌هاشمی، مرضیه (۱۳۹۳). شناخت مؤلفه‌های بنیادگرایی دینی در ایران با رویکرد بومی. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۱۵(۲)، ۱۲۵-۸۷.

- خان‌محمدی، یوسف و خرمشاد، محمدباقر (۱۴۰۰). آینده اسلام شیعی در ایران. فصلنامه راهبرد، ۳۰(۹۸)، ۳۶-۵.
- داورانی، حسین (۱۳۹۱). واکاوی دموکراسی‌خواهی در جنبش‌های عربی ابتدای قرن با بهره‌گیری از تئوری تغییر فرهنگی رونالد اینگلهارت (پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشرنشده). دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- ذوعلم، علی (۱۳۸۴). تأملی در مفهوم چالش، واژه چالش در ادبیات اجتماعی-فرهنگی ایران. زمانه، ۴(۳۶)، ۷۳-۴۳.
- راش، مایکل (۱۳۹۳). جامعه و سیاست: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی (منوچهر صبوری، مترجم). تهران: سمت.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۷). توسعه و تضاد: کوششی در جهت تحلیل انقلاب اسلامی و مسائل اجتماعی ایران. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- رهبر، فرهاد، اصل، سیف‌الدین، شاه‌حسینی، محمدعلی و نیازی، عیسی (۱۳۹۷). شناسایی و تحلیل کلان‌روندهای مؤثر بر بهای نفت خام با رویکرد آینده‌نگاری. نشریه علمی پژوهشی بهبود مدیریت، ۱۲(۲)، ۲۶-۱.
- زیدآبادی، احمد (۱۴۰۱، ۱۷ آبان). هشدار احمد زیدآبادی به رئیسی درباره جبهه پایداری. پایگاه خبری تحلیلی انصاف نیوز. <http://www.ensafnews.com/379964>.
- سرشار، محمد، صالحی‌امیری، سیدرضا و حاجیانی، ابراهیم (۱۴۰۱). شناسایی پیشران‌های مؤثر بر آینده کتاب در ایران. فصل‌نامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۱۱(۲)، ۵۹۰-۵۶۱.
- سفیری، خدیجه و کلانی، سمیه (۱۳۹۵). تجربه زیسته جوانان در مواجهه با چالش‌های هویتی جامعه گذار؛ مطالعه کیفی جوانان ۳۰-۲۰ سال شهر اصفهان. بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۷(۱)، ۱۲۴-۹۹.
- شعبانی، رضا (۱۳۸۶). مبانی تاریخ اجتماعی ایران. تهران: قومس.
- صبوری، منوچهر (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی سیاسی. تهران: سخن.
- طالبان، محمدرضا، مبشری، محمد و مهرآیین، مصطفی (۱۳۸۹). بررسی روند دگرگونی ارزشی در ایران ۱۳۸۸-۱۳۵۳. دانش‌نامه علوم اجتماعی تربیت مدرس، ۱(۳)، ۶۳-۲۳.
- عضدانلو، حمید (۱۳۹۵). آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی. تهران: نی.
- عیسی‌زادگان، علی (۱۳۹۱). نظام ارزش‌ها، شخصیت و تغییر. معرفت، ۲۱(۱۷۹)، ۹۳-۷۹.
- فخرایی، مرضیه، کیقبادی، مرضیه (۱۳۹۳). نگاهی به روش‌های آینده‌پژوهی، معرفی شش تکنیک مهم و پرکاربرد در آینده‌پژوهی. تهران: آینده‌پژوه.
- فروند، ژولین (۱۳۸۳). جامعه‌شناسی ماکس وبر (عبدالحسین نیک‌گهر، مترجم). تهران: توتیا.
- کاویانی‌راد، مراد، متقی، افشین، زرقانی، سید هادی و صدراپنا، حسن (۱۳۹۸). شناسایی و تحلیل متغیرها و شاخص‌های مؤثر در اهمیت راهبردی هریود برای ایران با رویکرد تحلیل تأثیرات متقابل. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۹(۵۵)، ۲۲-۱.
- کدی، نیکی. آر (۱۳۷۷). ریشه‌های انقلاب ایران (عبدالرحیم گواهی، مترجم). تهران: قلم.
- کوئن، بروس (۱۳۹۵). مبانی جامعه‌شناسی (غلامعباس توسلی و رضا فاضل، مترجمین). تهران: سمت.

- لکزائی، محمد، قاسمی، زهرا و نویدنیا، منیژه (۱۴۰۰). گونه‌شناسی ارزش‌های اجتماعی در حوزه عمومی. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۷(۶۲)، ۱۱۳-۱۴۱. DOI: 10.22034/jscs.2020.39792.
- مارکس، کارل و فردریش، انگلس (۱۳۸۶). مانیفست کمونیست. در لئوپانتیج و کالین لیز (ویراستار)، مانیفست پس از ۱۵۰ سال (صص. ۳۱۷-۲۷۵) (حسن مرتضوی، مترجم). تهران: آگه.
- محسنی، منوچهر (۱۳۸۶). بررسی در جامعه‌شناسی فرهنگی ایران. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- مستقیمی، بهرام (۱۳۷۳). در باب تعریف بحران در نظام بین‌المللی. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۱۳۷، ۲۰۳-۱۶۹.
- مطهرنیا، مهدی (۱۳۹۹). رساله زمان، مقدمه‌ای بر مدیریت آینده. تهران: فارابی.
- موثقی‌گیلانی، سیداحمد (۱۳۹۲)، ۷ بهمن). در گفت‌وگو با دکتر موثقی مطرح شد: خلأ گفتمان در ایران، از مشروطه تا انقلاب اسلامی. خبرآنلاین، خبرگزاری تحلیلی ایران. <https://www.khabaronline.ir/news/334884>
- موسوی، میرطاهر (۱۳۹۷). آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران ۱۳۹۶-۱۳۸۸/ جلد دوم. تهران: آگه.
- میدری، احمد (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر نظریه حکمرانی مطلوب. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۲۶(۲۲)، ۲۸۷-۲۶۱.
- نقیب‌زاده، احمد (۱۳۸۹). درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی. تهران: سمت.
- هانتینگتون، ساموئل (۱۳۷۰). سامان سیاسی در جوامع دست‌خوش دگرگونی (محسن ثلاثی، مترجم). تهران: علم.
- ویر، ماکس (۱۳۹۷). اقتصاد و جامعه (عباس منوچهری، مهرداد ترابی نژاد و مصطفی عمادزاده، مترجمین). تهران: سمت.
- وثوقی، منصور و اکبری، حسین (۱۳۸۹). روندها و عوامل مؤثر بر تغییر ارزش‌ها؛ یک مطالعه تطبیقی. مجله تحلیل اجتماعی، ۴(۵۹)، ۱۲۸-۹۳.
- ولزل، کریس، اینگلهارت، رونالد و کلینگ مان، هانس-دیتر (۱۳۸۲). توسعه انسانی، نظریه‌ای درباره تغییر اجتماعی (هادی جلیلی، مترجم). تهران: طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- Bag, Surajit & Anand, Neeraj (2014). Modeling Green Supply Chain Management framework using ISM and MICMAC analysis. African Journal of Business Management, 8(22), 1053-1065. DOI: 10.5897/AJBM2013.7307
- Maio, Gregory (2010). Mental Representations of Social Values. Advances in Experimental Social Psychology, 42, 1-43.
- Omran, Ahmed, Khorish, Motza & Saleh, Mohamed (2014). Structural Analysis with Knowledge-based MICMAC Approach. International Journal of Computer Applications (0975 – 8887). 86(5), 39-43.
- Rosu, Ana-Maria, Pierrot-Deseilligny, Marc, Delorme, Arthur, Binet, Renaud & Klinger, Yann (2015). Measurement of ground displacement from optical satellite image correlation using the free open-source software MicMac. ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing, 100, 48-59.

- Torres, Nathalia & Olaya, Camilo (2010). Tacking the mess: System conceptualization through cross-impact analysis. Proceedings of the 28th International Conference of the System Dynamic Society. Seoul, Korea.
- Woods, Nagire (1999). Good governance in international organizations. *Global governance a Review of Multilateralism and International Organizations*, 5(1), 39-61. <https://doi.org/10.1163/19426720-005-01-90000003>

References (in Persian)

- Abadian, Hosein (2011). Contemporary political history of Iran: the crisis of constitutionality in Iran. Tehran: Political studies and research intitute.
- Albrow, Martin (2001). Introduction to sociology (Manouchehr Sabouri, translator). Tehran: Ney.
- Ale Yasin, Ahmad (2020). Causes of underdevelopment in Iran. Tehran: Pezhvake Keyvan.
- Almasi, Kurosh (2023, April 7). Foundations of political values. Shargh news and analysis portal. <https://www.sharghdaily.com>.
- Ardebili, Haleh (2001). The shifting values and the developmental process. *Economic research*, 2, 185.
- Asadi, Ali & Tehranian, Majid, through the effort of Abdi, Abbas & Goodarzi, Mohsen (2018). A voice that went unheard: social-cultural attitudes and uneven development in Iran, a report on the finding of the foresight study. Tehran: Ney.
- Ashoori, Dariush (2006). Encyclopedia of political thought: dictionary of political terms and ideologies. Tehran: Morvarid.
- Athari, Seyed Hosein & Hoseini Davarani, Seyed Abbas (2015). The approach of cultural change and the constructed model of “closed-loop collective action” in societies benefiting from survival values: a case study of Egypt. *Political sociology of Islamic world*, 2(2), 135-155.
- Azodanlou, Hamid (2016). Introduction to the fundamental concepts of sociology. Tehran: Ney.
- Boudon, Raymond (2010). Studies on the work of classical sociologist 2 (Bagher Parham, translator). Tehran: Markaz.
- Davarani, Hosein (2012). An analysis of democracy aspirations in early 21st century Arab movements using Ronald Inglehart’s theory of cultural change (master’s thesis), university of Tehran, Tehran, Iran.
- Eesazadegan, Ali (2012). System of value, personality, and change. *Marifat*, 21(179), 79-93.
- Fakhraei, Marziyeh & Keyghobadi, Marziyeh (2014). An overview of foresight methods: introduction to six important and widely-used techniques in futures studies. Tehran: Ayande Pajouh.
- Freund, Julien (2004). The sociology of Max Weber (Abdolhosein Nikgozar,

- translator). Tehran: Tootia.
- Hajiani, Ebrahim (2015). The methodological framework for environmental studies research. *Strategic studies quarterly*, 18(2), 8-36.
  - Hazeri, Ali Mohammad & Haji Hashemi, Marziyeh (2014). Understanding the components of religious fundamentalism in Iran with a local approach. *Iranian journal of sociology*, 15(2), 87-125.
  - Huntington, Samuel (1991). *Political order in changing societies* (Mohsen Solasi, translator). Tehran: Elm.
  - Inglehart, Ronald (1994). *Cultural transformation in advanced industrial society* (Maryam Vetr, translator). Tehran: Kavir.
  - Inglehart, Ronald (2003). *Globalization and postmodern values* (Iraj Feizi, translator). *Letter of cultural research*, 7(6), 109-128.
  - Jamshidi Rad, Mohammah Sadegh & Seyed Mohammad Reza, Mahmoodpanahi (2012). The concept of political Islam in Islamic revolution. *Islamic revolution*, 2(5), 127-149.
  - Kaviani Rad, Morad; Motaghi, Afshin; Zarghani, Seyed Hadi & Sadrania, Hasan (2019). Identification and analysis of the variables and indicators affecting the strategic importance of the harirud for Iran with an approach of impact-interaction analysis. *Applied researches in geographical sciences*, 19(55), 1-22.
  - Keddie, Nikki. R (1998). *Root of revolution* (Abdorahim Gavahi, translator). Tehran: Ghalam.
  - Khan Mohammadi, yusof & khoramshad, Mohammad bagher (2021). The future of Shia Islam in Iran. *Strategy*, 30(98), 5-36.
  - Kohen, Bruce (2016). *Introduction to sociology* (Gholam Abbas Tavasoli & Reza Fazel, translators). Tehran: Samt.
  - Lakzaii, Mohammad; Ghasemi, Zahra & Navidnia, Manijeh (2020). Typology of social values in the public sphere. *Cultural studies and communication*, 17(62), 113-141. Doi: 10.22034/jcsc.2020.39792.
  - Marx, Karl & Engels, Friedrich (2007). *The communist manifesto*. In Leo Panitch & Colin Leys (Ed), *the manifesto after 150 years* (275-316) (Hasan Mortazavi, translator). Tehran: Agah.
  - Meidari, Ahmad (2005). An introduction to the theory of desirable governance. *Social welfare quarterly*, 6(22), 261-287.
  - Mohammad Ali, Tavana (2014). The paradigm of critical realism beyond positivism and hermeneutics: towards an interdisciplinary methodology. *Interdisciplinary studies in the humanities*, 7(1), 27-56.
  - Mohseni, Manouchehr (2007). *A study in the cultural sociology of Iran*. Tehran: Research center of culture, art and communications.
  - Moosavi, Mirtaher (2018). *Social harms and inequality: the second report on the social situation in Iran (2009-2017)*. Tehran: Agah.
  - Mostaghimi, Bahram (1994). *On the definition of crisis in the international system*.

- Law and political science, 1137, 169-203.
- Motaharnia, Mahdi (2020). Thesis of time, an introduction to future management. Tehran: Farabi.
  - Movasaghi Gilani, Seyed Ahmad (2014, January 27). Discussed in conversation with dr. Moussavi: the gap of discourse in Iran, from the constitutional revolution to the Islamic revolution. Khabar online, Iran analytical news agency <https://www.khabaronline.ir>. <https://www.khabaronline.ir/news/334884>.
  - Naghibzade, Ahmad (2010). An introduction to political sociology. Tehran: Samt.
  - Outhwaite, William & Bottomore, Tom (2013). The Blackwell dictionary of twentieth-century social thought (Hasan Chavoshian, translator). Tehran: Ney.
  - Parkin, Frank (2005). Max Weber (Shahnaz Mosammamarast, translator). Tehran: Ghoghnoos.
  - Rafiepoor. Faramarz (1998). Development and contradiction: an effort towards the analysis of the Islamic revolution and social issues of Iran. Tehran: Sherkat Sahamiye Enteshar.
  - Rahbar, Farhad, Asl, Seifoddin, Shah Hoseini, Mohammad Ail & Niazi, Eesa (2018). Identification and analysis of macro trends affecting crude oil prices with a foresight approach. *Improvement management*, 12(2), 1-26.
  - Rush, Michael (2014). Politics and society: an introduction to political sociology (Manouchehr Sabouri, translator). Tehran: Samt.
  - Sabouri, Manouchehr (2002). Political sociology. Tehran: Sokhan.
  - Safari, Khadijeh & Kalani, Samayeh (2016). The lived experience of young people in facing identity challenges in a transitioning society (a qualitative study of 20-30-year-olds in the city of Isfahan). *Iranian journal of social problems*, 7(1), 99-124.
  - Sarshar, Mohammad; Salehi Amiri, Seyed Reza & Hajiani, Ebrahim (2022). Identification of the key drivers affecting the future of books in Iran. *Social-cultural strategy*, 11(2), 561-590.
  - Shaabani, Reza (2007). The fundamentals of the social history of Iran. Tehran: Ghomes.
  - Taleban, Mohammad Reza; Mobasheri, Mohammad & Mehtaeen, Mostafa (2010). Examination of the trend of value transformation in Iran (1975-2009). *Social sciences*, 1(3), 23-63.
  - Vosoughi, Mansour & Akbari, Hosein (2010). Trends and factors influencing value changes; a comparative study. *Social analysis*, 4(59), 93-128.
  - Weber, Max (2018). Economy and society (Abbas Manouchehri, Mehrdad Torabi Nejad & Mostafa Emadzade, translators). Tehran: Samt.
  - Welzel, Chris; Inglehart, Ronald & Klingman, Hanse-Dator (2003). Human development: a theory of social change (Hadi Jalili, translator). Tehran: National projects of the ministry of culture and Islamic guidance.
  - Wendell, Bell (2019). Foundations of foresight studies: history, objectives, and knowledge, human science for the new era (Mostafa Taghavi & Mohsen Mohaghegh, translators). Tehran: Educational and research institute of defense industries, Center

- for foresight studies of defense sciences and technologies.
- Zeidabadi, Ahmad (2022, November 8). Ahmad zeidabadi's warning to raisi about the jebhe-ye paydari. News and analysis portal of ensaf news <https://ensafnews.com>. [Http://www.ensafnews.com](http://www.ensafnews.com).
  - Zooelm, Ali (2005). A reflection on the concept of "challenge": the term "challenge" in Iranian socio-cultural literature. *Zamaneh*, 4(36), 34-37. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/81359>.